

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE BANKACILIK ÜRÜNLERİ
KULLANIMININ KAYIT DIŞI EKONOMİYE
ETKİSİ

Yıldız ZENCİR

Danışman
Prof. Dr. Utku UTKULU

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Bankacılık Ürünleri Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....
Yıldız ZENCİR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Bankacılık Ürünlerinin Kullanımının Kayıt Dışı

Ekonomiye Etkisi

Yıldız ZENCİR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Programı

Kayıt dışı ekonomi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinin başında gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi, devletler açısından vergi kaybı anlamına gelmektedir. Bu nedenle de önlenmeye çalışılan bir problem olarak görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi bankacılık sektörü ile sıkı ilişkiler içerisindedir. Bir ekonomik faaliyet ne kadar bankacılık sistemi aracılığı ile yapılırsa, o kadar kayıt altına alınır ve işlemler arkasında izler bırakır. Buna karşılık nakit para ile yapılan işlemlerin takibi neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla ödeme işlemlerinin bankacılık kanalıyla yapılması, kayıt dışı ekonominin önlenmesinde başlıca araçtır.

Bu çalışmada bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla banka kartı, kredi kartı, ATM, POS cihazı, mobil bankacılık, internet bankacılığı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 2002-2016 dönemine ait kayıt dışı ekonomi büyüklükleri yıllık, 2002M01-2016M04 dönemine ait Türkiye’deki banka kartı, kredi kartı, ATM ve POS sayısı aylık, 2006Q2-2016Q1 dönemine ait internet bankacılığı kullanan aktif müşteri sayısı çeyreklik, 2011Q1-2016Q1 dönemine ait mobil bankacılık kullanan aktif müşteri sayısı çeyreklik olarak kullanılmıştır. Enflasyon verisi modele bağımsız kontrol değişkeni olarak 2002-2016 yılları arasında aylık olarak TCMB’den elde edilerek dahil edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; banka kartı, kredi kartı, ATM ve internet bankacılığı kullanımlarının kayıt dışı ekonomi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Buna karşılık POS cihazı ve mobil bankacılık kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Banka kartı, kredi kartı ve internet bankacılığı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi, ATM kullanımının ise kayıt dışı ekonomi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Banka kartı, kredi kartı ve internet bankacılığı kullanımının 2. Polinom katsayısının 2. polinom dönemi boyunca kayıt dışı ekonomiyi azalttığı, ATM kullanımının 2. Polinom katsayısının 2. Polinom dönemi boyunca kayıt dış ekonomiyi arttırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Bankacılık rnleri, Kayıt Dışı Ekonomi, MIDAS, Türkiye Ekonomisi.

ABSTRACT
Master's Thesis
The Effect of the Use of Banking Products on the Informal Economy in
Turkey
Yıldız ZENCİR

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Economics
Economics Programme

The informal economy is one of the most important problems of developing countries. The informal economy means tax loss for states. Therefore, it is seen as a problem that is tried to be prevented. The informal economy has close ties with the banking sector. The more an economic activity is carried out through the banking system, the more it is recorded and leaves behind traces. On the other hand, it is almost impossible to follow up with cash transactions. Therefore, payment transactions through banking are the main means of preventing the informal economy.

In this study, it is aimed to determine the effect of the use of banking products on the informal economy. For this purpose, the effects of the use of debit cards, credit cards, ATMs, POS devices, mobile banking, internet banking on the informal economy were examined. In this study, the size of informal economy of 2002-2016 period was used as annual; the use of debit card, credit card, ATMs and POSs of 2000M1 – 2016M4 was used as monthly; the number of active customers using internet banking for the period 2006Q2-2016Q1 is quarterly. Inflation data are monthly data which obtained from the CBRT between 2002 and 2016 were included in the model as independent control variable.

According to the findings; using of debit card, credit card, ATM and internet banking has a significant effect on the informal economy. However, using of POS devices and mobile banking has no significant effect on it. The

use of debit cards, credit cards and internet banking have a negative and significant effect on the informal economy while the use of ATMs has a positive and significant effect on it. It was observed that using of debit card, credit card and internet banking decreased the informal economy during the 2nd polynomial period, while the 2nd polynomial coefficient of ATM usage increased the informal economy during the 2nd polynomial period.

Keywords: Banking, Banking Products, Informal Economy, MIDAS, Turkish Economy.

**TÜRKİYE’DE BANKACILIK ÜRÜNLERİ KULLANIMININ KAYIT DIŞI
EKONOMİYE ETKİSİ
İÇİNDEKİLER**

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI VE TÜRKİYE’DE
BANKACILIK ÜRÜNLERİ**

1.1. BANKACILIK: TEMEL KAVRAMLAR	4
1.1.1. Bankacılık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	4
1.1.2. Banka Türleri	7
1.1.3. Bankacılığın İşlevleri	8
1.2. BANKACILIK ÜRÜNLERİ VE TÜRKİYE’DEKİ KULLANIMI	9
1.2.1. Mevduat	9
1.2.2. ATM – POS Cihazları	11
1.2.3. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık	14
1.2.4. Telefon Bankacılığı	18
1.2.5. Kredi ve Banka Kartları	19
1.2.6. Krediler (Bireysel / Ticari)	21
1.2.7. Diğer Ürün ve Hizmetler	23

1.3. TÜRKİYE’DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI	24
1.4. BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMINA YÖNELİK YAZIN TARAMASI	26
1.5. DEĞERLENDİRME	29

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE’DE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI

2.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	31
2.1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri	33
2.1.1.1. Ekonomik Nedenler	34
2.1.1.2. Sosyal Nedenler	35
2.1.1.3. İşgücü Piyasası Kaynaklı Nedenler	36
2.1.1.4. Mali ve İdari Nedenler	38
2.1.1.5. Siyasi Nedenler	42
2.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri	42
2.1.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri	42
2.1.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri	45
2.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmininde Farklı Yöntemler	46
2.2. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ	48
2.2.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	48
2.3.2. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yöntemleri	51
2.3.3. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Yönelik Yazın Taraması	53
2.3. TÜRKİYE’DE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ	55
2.4. DEĞERLENDİRME	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMININ KAYIT
DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

3.1. VERİ SETİ VE ANALİZİ	59
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ: KARIŞIK FREKANSLI VERİLERİN MODELLENMESİ VE MİDAS (MIXED-DATA SAMPLING) YÖNTEMİ	63
3.3. MIDAS YÖNTEMİ İLE BİR UYGULAMA VE BULGULAR	64
3.3.1. Banka Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	69
3.3.2. Kredi Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	67
3.3.3. ATM Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	69
3.3.4. POS Cihazı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	70
3.3.5. Mobil Bankacılık Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	71
3.3.6. İnternet Bankacılığı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	72
3.3.7. Hipotezlerin Kabul / Ret Durumları	73
3.3.8. Bulgular Çerçevesinde Öneriler	74
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	79

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Banka Türleri	s.7
Tablo 2: Türlerine Göre Mevduat Tutarları ve Mudi Sayıları (Şubat 2019)	s.11
Tablo 3: Türkiye’de Son 10 Yılda Kullanımda Olan POS Cihazlarının Sayısı	s.12
Tablo 4: Türkiye’de Son 10 Yılda Kullanımda Olan ATM Sayısı	s.13
Tablo 5: Türkiye’de Aktif Olarak İnternet Bankacılığı Kullanan Müşterilerin Sayısı	s.15
Tablo 6: Türkiye’de Mobil Bankacılık Kullanan Müşteri Sayısı	s.16
Tablo 7: Türkiye’de Aktif Dijital Bankacılık Kullanıcıları	s.17
Tablo 8: Türkiye’de Çağrı Merkezlerindeki İşlem Adedi ve İşlem Hacmi	s.18
Tablo 9: Türkiye’de Çağrı Merkezi İstatistikleri	s.19
Tablo 10: Türkiye’de Kredi ve Banka Kartı Kullanımı	s.20
Tablo 11: Türkiye’de İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri	s.21
Tablo 12: Türkiye’de Toplam ve Takipteki Krediler (milyon TL) (Şubat 2019)	s.23
Tablo 13: Türk Bankacılık Sektörü Bilançosu (milyon TL) (Şubat 2019)	s.25
Tablo 14: Türk Bankacılık Sektörünün Önemli Rasyoları (Şubat 2019)	s.25
Tablo 15: Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri	s.44
Tablo 16: Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri	s.46
Tablo 17: Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)	s.49
Tablo 18: Türkiye’de Yurt İçi Satışlarda Sahte veya Taklit Ürünlerin Değeri (Milyon \$)	s.50
Tablo 19: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yöntemleri	s.52
Tablo 20: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü (Cari Fiyatlarla Milyar TL) (1971-2000)	s.61
Tablo 21: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü (Cari Fiyatlarla Milyar TL) (2001-2016)	s.62
Tablo 22: Banka Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	s.67
Tablo 23: Kredi Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	s.68
Tablo 24: ATM Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	s.69
Tablo 25: POS Cihazı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	s.71

Tablo 26: Mobil Bankacılık Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	s.72
Tablo 27: İnternet Bankacılığı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi	s.73
Tablo 28: Hipotezlerin Kabul / Ret Durumları	s.74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Bankacılık Sektörünün İşlevleri

s. 9

KISALTMALAR

ATM	Otomatik Para Çekme Makinesi (Automatic Teller Machine)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BKM	Bankalararası Kart Merkezi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EFT	Elektronik Fon Transferi (Electronic Fund Transfer)
EMKT	Elektronik Menkul Kıymet Transfer
FED	Amerikan Merkez Bankası (Federal Reserve)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
POS	Satış Noktası (Point of Sale)
SWIFT	Dünya Çapında Bankalar Arası Mali İşlem Topluluğu (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TP	Türk Parası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YP	Yabancı Para

GİRİŞ

Paranın icat edildiği dönemden bu yana fon fazlası olanlar için paranın saklanması ve korunması sorun olmuştur. Fon ihtiyacı olanlar ise borç alabilecekleri güvenilir kurumların eksikliğini yaşamıştır. Fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı içerisinde buluşturan ilk bankacılık faaliyetlerinin geçmişi 12. Yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bugün bilinen anlamıyla modern bankacılık faaliyetleri ise 17. Yüzyıla denk gelmektedir. Ülkemizde ise 19. yüzyılın ortalarında ilk bankalar İstanbul Bankası ve Osmanlı Bankası kurulmuş ve bankacılık faaliyetleri başlamıştır. Cumhuriyet sonrasında ise modern bankacılık faaliyetleri yapan bankalar kurulmuştur.

Modern bankacılık hizmeti, günümüzde kredi kartı, banka kartı, ATM, POS cihazı, internet bankacılığı ve mobil bankacılık gibi birçok ürün ve hizmet ile sunulmaktadır. İnternetin ve akıllı telefonların yaygınlaşması ile birlikte bankacılık sektörünün ürün ve hizmetleri de genişlemiş ve hayatı kolaylaştıran uygulamalar yayına alınmıştır. Bu ürün ve hizmetler, ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması bakımından da devletlere ciddi kolaylık sağlamaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ise devletlerin vergi gelirlerini düşüren, bir anlamda egemenlik hakkını zedeleyen bir unsurdur. Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kayıt dışı ekonomi büyük bir problemdir. Kayıt dışı ekonomi çoğu zaman olumsuz çağrışımlar yapsa da olumlu etkileri de yok değildir. Ancak yine de devletin vergi kaybının başlıca nedenlerinden biridir. Bu nedenle de kayıt dışı ekonominin boyutlarının tahmin edilmesi, sorunun çözümü için atılacak ilk adımdır.

Kayıt dışı ekonomi ile bankacılık dirsek teması içerisindedir. Bir ekonomik faaliyet ne kadar bankacılık sistemi üzerinden yürürse o kadar izi sürülebilir ve kayıt altına alınabilir. Tersine olarak bankacılık sisteminin dışında nakit olarak yapılan ödeme işlemlerinin ise takibi imkansızdır. Bu bağlamda kayıt dışı ekonominin önlenmesinde bankacılık sisteminin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Bu çalışmada kredi ve banka kartı ile ATM ve POS cihazı gibi bankacılık ürünlerinin kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Böylece bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomiyi

azaltıp azaltmayacağı incelenebilecektir. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H1: Bankacılık ürünlerinin kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını etkiler.

H1.1: Banka kartı kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.

H1.2: Kredi kartı kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır

H1.3: ATM kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını artırır.

H1.4: POS cihazının kullanımı kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.

H1.5: İnternet bankacılığı kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.

H1.6: Mobil bankacılık kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.

Çalışma, bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisini inceleyen Türkiye'deki ilk çalışmadır. Ayrıca bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisini MIDAS yöntemi ile inceleyen literatürdeki bilinen ilk çalışmadır. Bu nedenle çalışmanın hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada MIDAS yöntemi kullanılmasının nedeni ise veri setinde kullanılan değişkenlerin farklı frekanslarda olmasıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel hatları ile bankacılık kavramı, banka türleri ve bankacılığın işlevlerinden bahsedilmiş, ardından bankacılık ürünleri ve bankacılık ürünlerinin ülkemizdeki kullanım düzeyleri incelenmiştir. Bankacılık ürünlerinin kullanımına ilişkin önceki araştırmaların bulgularına yer verilip genel bir değerlendirme ile bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kayıt dışı ekonomi ve Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin boyutları konusuna yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle kayıt dışı ekonomi kavramı açıklanmış, ardından kayıt dışı ekonominin nedenleri açıklanmıştır. Kayıt dışı ekonominin olumlu ve olumsuz etkilerine yer verildikten sonra kayıt dışı ekonominin boyutlarının tahmin yöntemlerine yer verilmiştir. Son olarak Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları ve Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ile mücadele yöntemlerine yer verilmiştir. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutlarına ilişkin önceki araştırmaların bulgularına yer verildikten sonra

bankacılık ürünlerinin kullanımı ile kayıt dışı ekonomi ilişkisi incelenip genel bir değerlendirme ile bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'de bankacılık ürünlerinin kullanımının kayıt dışı ekonominin boyutları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik MIDAS yöntemi ile yapılan analize, analiz bulgularına yer verilmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI VE TÜRKİYE'DE

BANKACILIK ÜRÜNLERİ

1.1. BANKACILIK: TEMEL KAVRAMLAR

Bankacılık sektörü ülke ekonomilerinin lokomotiflerinden biridir. Özellikle kredi fonksiyonu ile ülkelerin üretimine katkı sağlamaktadır. Bankacılık sektörünün herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşması ise ülkelerin ekonomisini sarsabilmektedir. Ekonomide böylesi önemli bir rol üstlenen bankacılık faaliyeti ve sektöre ilişkin bilgiler, çalışmanın bu kısmında anlatılacaktır.

1.1.1. Bankacılık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Paranın ilk kez kullanılmaya başlandığı dönemlerden bu yana, ilkel de olsa, bankacılık anlamına gelebilecek faaliyetler yapılagelmiştir. Özellikle madeni paranın kullanımının yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte vergilendirme sistemi oluşmaya başlamıştır. Bu durumun sebebi ise önceleri yalnızca mahsulden ya da sağlıklı hayvanlardan alınan vergilerin imparatorlukların genişlemesi ile birlikte işlevlerini kaybetmesidir. Bu nedenle de bir tür değiş tokuş aracına olan ihtiyaç doğmuş ve böylece para kullanılmaya başlanmıştır. Paranın kullanımı ile birlikte yalnızca komşu kabileler ile değil uzak diyarlardaki insan toplulukları ile de ticaret yaygınlaşmaya başlamıştır (İldız, 2013: 17).

Paranın icadı ve kullanımının yaygınlaşması ile birlikte madeni paraların (sikkelerin) güvenli bir şekilde saklanabilmesi ihtiyacı doğmuştur. Güvenlik bakımından sikkelerin evde depolanmasının sakıncaları nedeniyle tapınaklarda görev yapan din adamlarının gözetiminde sikkeler tapınaklarda saklanmaya başlamıştır. Bu nedenle Antik Yunanistan, Roma ve Babil'de tapınaklar, dini işlevlerinin yanında sikkelerin güvenliğinin sağlandığı yapılar olmaya başlamıştır. Sikkelerin bozulmayan ve depolanabilen yapısı nedeniyle rahatlıkla biriktirilmesi ve saklanması, zaman içinde tüccar sınıfının zenginleşmesine neden olmuştur. Fazla biriken bu sikkeleri de ödünç olarak vermeye başlamışlardır. Bu bağlamda

bankacılık anlamına gelebilecek ilk faaliyetlerin tapınaklarda başladığını söylemek mümkündür.

Roma dönemi ise bankacılık faaliyetlerinin tapınaklardan çıkarak farklı binalara taşındığı ilk dönem olmuştur. Bu dönemde ilk kez borcunu ödeyemeyenlerin toprağının hacedilmesi gibi uygulamalar görülmüştür. Dolayısıyla alacaklı ve borçlu ilişkisinde önemli bir dönüm noktası Roma dönemi olmuştur. Roma İmparatorluğunun çöküşü ile birlikte bu görevi Papalık ve Kilise devralmıştır. Bankacılık yapan zengin tüccar sınıfının bankacılık anlamına gelecek faaliyetlerde bulunması lanetlenmiştir.

Günümüzdeki bankacılık faaliyetlerine en yakın faaliyetler ise İtalya’da 12. Yüzyılda başlamıştır. Kelime kökeninin de İtalyanca’daki masa, tezgah anlamına gelen “banco” kelimesine dayandığı bankacılık, İtalya’nın kuzeyindeki Lombardia bölgesinde görülmeye başlanmıştır. Bu bölgedeki pazarlarda açılan tezgahlarda ödünç alma – ödünç verme gibi işlemleri yapan Yahudi tüccarlar sayesinde günümüzdene yakın bankacılık faaliyetleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra banco kelimesi günümüzdeki banka kelimesi ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Parasız, 2013: 8).

İlerleyen dönemlerde Avrupa’daki Germen akınları ile Haçlı Seferleri bankacılık faaliyetlerini yavaşlatmıştır. Ancak bu olaylar, Doğu ile Batı arasındaki ilişkileri ve ticareti arttırmıştır. Keşifler çağının başlaması ile birlikte Genoa, Florence, Venedik ve Barcelona’da bankacılık faaliyetleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Gümüş ve Abdürrezzak, 2014: 8).

Günümüzdeki anlamıyla bankacılık sisteminin başlangıcı ise 1609’da Hollanda’da kurulan Amsterdam Takas Bankası kabul edilmektedir. Bugünkü merkez bankasına yakın işlevde kurulan Amsterdam Takas Bankası, ticari faaliyetlerde yabancı ve yerli para birimleri arasındaki değer farkı sorununa çözüm sağlamak amacı gütmüştür (Öztürk ve Güven, 2014: 4).

Rönesans ve Reform ile birlikte özgürlük hareketlerinin yaygınlaşması ile birlikte faiz de yasal bir altyapıya kavuşmaya başlamıştır. Ayrıca keşifler çağı ile başlayan sömürgecilik yarışı, ticaretin küreselleşmesi ve kağıt paranın kullanılmaya başlanması gibi gelişmeler, Sanayi Devrimi’ne giden süreci hızlandırmış ve bu dönemde kredi ihtiyacı artmaya başlamıştır. Kredi ihtiyacının artışı ise

günümüzdeki modern bankacılık sisteminin doğuşunda önemli bir kilometre taşı olmuştur (Yıldırım ve Çevik, 2018: 6).

Amsterdam Takas Bankası'nın kurulmasını takip eden süreçte 17. Yüzyılın sonlarında İngiltere Bankası (Bank of England) kurulmuştur. Yatırımcılarına uzun vadede kazanç sağlayan yeni sistem benimsenmiştir. 19. Yüzyılın sonlarında kurulan Bulgar Ulusal Bankası ise her ulusun kendisine ait bir bankasının olacağı yeni dönemin başlangıcı olmuştur. Buna karşılık günümüzdeki süper güç olan ABD'de ilk bankanın kuruluşu ise 1913'e rastlamaktadır. Büyük Buhran döneminde 1913'te kurulan FED'in merkez bankası işlevi kazanacak şekilde yetkileri genişletilmiştir (Gümüş ve Abdürrezzak, 2014: 10).

Ülkemizde bankacılık faaliyetleri ise Osmanlı Devleti döneminde başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde 18. Yüzyılda Galata Bankerleri adı verilen ve azınlıkların elinde olan bir zümre devlete borç para vermeye başlamış, vergi gelirlerine karşılık kredi açmıştır. 1847 yılında kurulan İstanbul Bankası, 1863'te kurulan Osmanlı Bankası ise ülkemizdeki ilk bankalardır. Osmanlı Bankası, Türk Bankacılık Sektörünün başlangıcı kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bankacılık faaliyetleri dönemlere ayrılmıştır: Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-32), Devlet Bankacılığı Dönemi (1933-44), Özel Bankacılık Dönemi (1944-60), Planlı Dönem (1960-80) ve 1980 Sonrası Dönem (Parasız, 2013: 34):

Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-32): Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, Ziraat Bankası'nın AO'ya dönüşümü, Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulması, emisyon yetkisinin Osmanlı Bankası'nın elinden alınması ve 1931'de TCMB'nin kuruluşu dönemin önemli gelişmeleridir.

Devlet Bankacılığı Dönemi (1933-44): Devlet bankalarının kurulmaya başladığı dönemdir. Devlet bankaları, 1934 Birinci Sanayi Planı'nın yürütülmesinde önemli görevler üstlenmiştir. 1930'lu yıllarda kapalı ekonomi liberalleşmeye başlamıştır. Devlet bankaları da özel sektörü desteklemeye, dış politikaya da yön ve destek veren yapıya dönüşmeye başlamıştır.

Özel Bankacılık Dönemi (1944-60): İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Marshall Planı'nın devreye girmesi ile birlikte devletçilik anlayışının terk edilmeye başladığı dönemdir. Devlet, yalnızca altyapıya, sanayiye ve özel sektöre katkı

sağlayan bir yapıya bürünmüştür. Bankacılık faaliyeti de bu dönemde özel sektöre devredilmeye başlanmıştır.

Planlı Dönem (1960-80): Beş Yıllık Kalkınma Planlarının uygulanmaya başladığı, kalkınma ve yatırım bankalarına önem verilip ticari bankaların kurulmasının kısıtlandığı dönemdir. 1970’li yıllarda holdingleşmelerin başlaması ile bankaların yönetimi holdinglere geçmeye başlamıştır.

1980 Sonrası Dönem (1980 – Günümüz): 24 Ocak Kararları ile finansal liberalleşmenin başladığı dönemdir. Bu dönemde 1982 Banker Krizi, 1986 Devlet İç Borçlanma Senedi uygulamasının başlaması, 1989’da döviz piyasasında TL’nin konvertibl hale getirilmesi, 1990’lı yıllardan sonra küresel ve yerel bankacılık krizleri, dönemin önemli gelişmeleridir. 2000 yılında BDDK’nın kurulması da dönemin önemli gelişmelerindendir.

1.1.2. Banka Türleri

Bankalar, hukuksal yapılarına, sermaye yapılarına, faaliyet alanlarına ve örgütlenme yapılarına göre sınıflandırılabilir. Tablo 1’de banka türleri görülmektedir.

Tablo 1: Banka Türleri

Sermaye Yapılarına Göre Bankalar	Faaliyet Alanlarına Göre Bankalar	Örgütlenme Yapılarına Göre bankalar
Kamu Bankaları	Merkez Bankaları	Ulusal Bankalar
Özel Bankalar	Ticari Bankalar	Uluslararası Bankalar
Karma Bankalar	Kalkınma Bankaları	Bölgesel Bankalar
Yabancı Bankalar	Yatırım Bankaları	Off-Shore Bankacılığı
	Katılım Bankaları	

Kaynak: Öztürk ve Güven, 2014’ten derlenmiştir.

Sermaye yapılarına göre bankalar şöyledir (Öztürk ve Güven, 2014: 8-9):

Kamu Bankaları: Sermayesinin tamamı kamu adına hazine ya da diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan devlet bankalarıdır.

Özel Bankalar: Sermayesi özel sektöre ait olan bankalardır.

Karma Bankalar: Sermayesi kamu ve özel sektör ortaklığı şeklinde olan bankalardır.

Yabancı Bankalar: Sermayesi yabancı kurum veya kişilere ait bankalardır.

Faaliyet alanlarına göre bankalar şöyledir (Öztürk ve Güven, 2014: 9-10):

Merkez Bankaları: Emisyon bankaları olarak da adlandırılmaktadır. Ülkelerin para politikasını belirlemektedir.

Ticari Bankalar: Ticari işletmeler gibi davranan, ticari ürün olarak parayı kullanan, yani paranın ticaretini yapan bankalardır. Kâr amaçlı kuruluşlardır.

Kalkınma Bankaları: Gelişmekte olan ülkelerdeki yatırım sermayesi eksikliğini gidermek ve kalkınmada öncelikli bölgelere finansman sağlamak amacıyla kurulan bankalardır.

Yatırım Bankaları: Hisse senedi ve tahvillerin ihracında aracılık eden kurumlardır.

Katılım Bankaları: Faiz almak ya da faiz vermek istemeyen kişilerin finansman ihtiyacını karşılamak, tasarruflarını değerlendirmek ve modern bankacılık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak amacıyla faizsiz bankacılık hizmeti sunan bankalardır.

Örgütlenme yapılarına göre bankalar şöyledir (Öztürk ve Güven, 2014: 10-11):

Ulusal Bankalar: Örgütlenme biçimi bakımından tüm ülkeye yayılan bankalardır.

Uluslararası Bankalar: Birden çok ülkede faaliyet gösteren bankalardır.

Bölgesel Bankalar: Belli bir coğrafi bölgede faaliyet gösteren bankalardır.

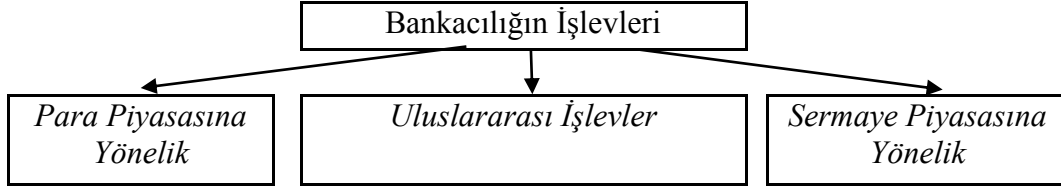
Off-Shore Bankacılığı: Denetimin ve vergilendirmenin en az olduğu yerlerde konvertibl paralar üzerinden işlem yaparak çok uluslu şirketlere ve uluslararası girişimlere hizmet veren bankalardır.

1.1.3. Bankacılığın İşlevleri

Bankacılık sektörünün para ve sermaye piyasasına yönelik işlevlerinin yanında uluslararası işlevleri de bulunmaktadır. Bankacılığın para piyasasına yönelik işlevleri, mevduat kabul etmek, kredi açmak ve kaydi para oluşturmak gibi geleneksel işlevlerdir. Sermaye piyasasına yönelik işlevleri ise menkul kıymet aracılığı ile yatırım danışmanlığıdır. Son olarak bankacılığın uluslararası işlevleri,

fon transferine aracılık etmek, döviz cinsinden mevduat açmak ve kredi vermek ile dış ticareti finanse etmektir. Şekil 1’de bankacılığın işlevleri görülmektedir.

Şekil 1: Bankacılık Sektörünün İşlevleri

Mevduat kabul etmek
Kredi açmak
Kaydi para oluşturmak

Fon transferi
Döviz cinsinden mevduat açmak ve kredi vermek
Dış ticareti finanse etmek

Menkul kıymet aracılığı
Yatırım danışmanlığı

Kaynak: Hazar ve Babuşcu, 2016’dan derlenerek oluşturulmuştur.

1.2. BANKACILIK ÜRÜNLERİ VE TÜRKİYE’DEKİ KULLANIMI

Bankaların temel finansal ürünlerinin yanında sunduğu birtakım alternatif ürün ve hizmetleri bulunmaktadır. Bankacılık ürünleri genel olarak mevduat, ATM-POS cihazları, internet bankacılığı ve mobil bankacılık, telefon bankacılığı, kredi ve banka kartları, bireysel ve ticari krediler ile diğer ürün ve hizmetlerden oluşmaktadır.

1.2.1. Mevduat

Mevduatlar, bankaların yetkileri dahilinde topladıkları, kaydi para oluşturmalarını sağlayan, fon ihtiyacı olanlara verdikleri kredilerin kaynağını oluşturulan ürünlerdir. Bireyler açısından bankaların sunduğu mevduat hizmeti ise vadeli, vadesiz ve kredili mevduat olarak sınıflandırılabilir (Öztürk ve Güven, 2014: 77).

Vadeli mevduat hizmetleri: Belli bir faiz beklentisi ile gerçek ve tüzel kişilerin bankalara yatırdıkları TL ve yabancı para cinsinden mevduat hizmetidir.

Vadesiz mevduat hizmetleri: Belli bir faiz beklentisi olmadan gerçek ve tüzel kişilerin bankalara yatırdıkları TL ve yabancı para cinsinden mevduat hizmetidir.

Kredili mevduat hizmetleri: Bankalarda, kredi mevduat şeklindeki mevduat hesapları birer kredi kullandırma aracıdır. Bu mevduat türü hem kredi hem de mevduat özellikleri taşımaktadır.

Diğer mevduat hizmetleri: Kamu kurumlarına, yabancı kişilere, bankalara, mahkeme ve icra daireleri gibi kurum ve kuruluşlara ait mevduat hesaplarıdır.

Türk bankacılık sektöründeki mevduat tutarı ve mudi sayıları Tablo 2’de görülmektedir. Yurtiçinde yerleşik toplam 94 milyon 581 bin 957 mudinin bankacılık sektöründe toplam mevduatları 1 trilyon 943 milyar 635 milyon TL tutarındadır. Bu tutarın içerisinde 890 milyar 970 milyon TL’lik kısım döviz cinsinden tutulmaktadır. Kıymetli maden cinsinden tutulan hesaplarda ise 44 milyar 943 milyon TL’lik mevduat bulunmaktadır.

Türk bankacılık sektöründeki yurtdışı yerleşik toplam 1 milyon 274 bin 923 mudi bulunmaktadır. Bunların sahip olduğu toplam mevduat ise 152 milyar 977 milyon TL’dir. Bu tutarın 26 milyar 617 milyon TL’si yerli para cinsinden, 125 milyar 428 milyon TL’si ise döviz cinsinden mevduatlardır. Tablo 2’de türlerine göre mevduat tutarları ve mudi sayıları görülmektedir.

Tablo 2: Türlerine Göre Mevduat Tutarları ve Mudi Sayıları (Şubat 2019)

Mevduat Türü	Toplam
TP Mevduat / Katılım Fonları - Yurt İçi Yerleşik	1.007.721
Döviz Tevdiat Hesabı / Katılım Fonları - Yurt İçi Yerleşik	890.970
Kıymetli Maden Depo Hesapları - Yurt İçi Yerleşik	44.943
Toplam Mevduat - Yurt İçi Yerleşik	1.943.635
<i>Mudi Sayısı - Yurt İçi Yerleşik</i>	<i>94.581.957</i>
TP Mevduat / Katılım Fonları - Yurt Dışı Yerleşik	26.617
Döviz Tevdiat Hesabı Katılım Fonları - Yurt Dışı Yerleşik	125.428
Kıymetli Maden Depo Hesapları - Yurt Dışı Yerleşik	933
Toplam Mevduat - Yurt Dışı Yerleşik	152.977
<i>Mudi Sayısı - Yurt Dışı Yerleşik</i>	<i>1.274.923</i>
Toplam Mevduat	2.096.612

Kaynak: BDDK, 2019.

1.2.2. ATM – POS Cihazları

ATM (Otomatik vezne makineleri) ve POS cihazları, bankacılık işlemlerinin büyük çoğunluğunun müşterinin kendisi tarafından, arada banka personeli olmaksızın kolayca gerçekleştirilebildiği, kartlı ya da kartsız, belli şifre süreçleri ile müşterinin banka hizmetlerini kullanmalarını sağlayan kompleks banka cihazlarının oluşturduğu yapıdır. İlk kez 1987 yılında İş Bankası tarafından Bankamatik adı altında ülkemize getirilmiştir. (Kirçova, 2007: 41).

KIOSK'lar ise gerekli güvenlik şartlarının yerine getirilmesi ile görüntüleme ya da bankacılık işlemi amacıyla kullanılan cihazlardır. Nakit dışındaki hemen her işlem yapılabilir. İngilizce "Point of Sale" (Satış Noktası) kelimelerinin baş harflerinden oluşan POS cihazı ise alışveriş esnasında kartın limitinin müsait olup olmadığı, kartın geçerli bir kart olup olmadığı, hangi banka tarafından ve hangi kart ile işlem yapıldığının bilgisini merkeze aktaran cihazdır. Bu bilgilerin doğrulaması sonrası tutarı tahsil ederek ödemeyi tamamlayan elektronik cihazdır (Bakkal ve Aksüt, 2011: 13).

Tablo 3'te son 10 yılda kullanımda olan POS cihazlarının sayısı görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye'de Son 10 Yılda Kullanımda Olan POS Cihazlarının Sayısı

	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem
2008	1.496.177	1.597.780	1.611.161	1.632.639
2009	1.629.252	1.707.974	1.710.581	1.738.728
2010	1.752.487	1.792.868	1.817.177	1.823.530
2011	1.850.565	1.947.880	1.953.890	1.976.843
2012	1.987.114	2.047.094	2.093.617	2.134.444
2013	2.182.367	2.267.364	2.298.033	2.293.695
2014	2.154.668	2.199.811	2.217.291	2.191.382
2015	2.174.455	2.203.512	2.211.746	2.158.328
2016	1.993.507	1.906.533	1.804.751	1.746.220
2017	1.702.389	1.706.969	1.684.080	1.656.999
2018	1.612.992	1.585.581	1.609.308	1.586.747

Kaynak: BKM, 2019.

Tablo 3'te görüldüğü üzere 2008 yılının 1. Döneminde 1.496.177 adet olan POS sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %8 artış göstererek 1.632.639 adet olduğu, 2011 yılının 1. Döneminde 1.850.565 adet olan POS sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %6 artış göstererek 1.976.843 adet olduğu, 2014 yılının 1. Döneminde 2.154.668 adet olan POS sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %2 artış göstererek 2.191.382 adet olduğu, 2017 yılının 1. Döneminde 1.702.389 adet olan POS sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %3 azalış göstererek 1.656.999 adet olduğu görülmektedir. Bu azalışın nedenleri olarak, ortak POS kullanımı, 2016 yılında yaşanan siyasi olumsuzluklar, şok etkileri ve kredi derecelendirme kuruluşlarının vermiş olduğu kredi notunda aşağı yönlü kararın etkisi ile beraberinde gelen ekonomideki dalgalanmalar olduğu düşünülmektedir.

2018 yılının 1. Döneminde 1.612.992 adet olan POS sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %2 azalış göstererek 1.586.747'ye gerilediği görülmektedir. Bu gerilemenin nedenleri olarak, ekonomi ve siyasi istikrarsızlıkların beraberinde

getirdiği ekonomik durgunluk, bankaların yüksek POS cihazı komisyonları alması ve ödeme kaydedici cihazların POS özelliği taşıması olarak düşünölmektedir.

Tablo 4: Türkiye’de Son 10 Yılda Kullanımda Olan ATM Sayısı

	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem
2008	19.531	20.467	21.189	21.970
2009	22.321	22.714	23.131	23.800
2010	24.627	25.288	26.607	27.649
2011	28.356	30.325	31.376	32.462
2012	33.249	34.065	35.053	36.334
2013	37.507	39.088	40.534	42.011
2014	42.448	43.219	44.443	45.576
2015	46.254	46.994	47.556	48.277
2016	48.670	48.751	48.197	48.421
2017	48.532	48.678	49.038	49.847
2018	50.286	50.930	51.455	51.941

Kaynak: BKM, 2019.

2008 yılının 1. Döneminde 19.531 adet olan ATM sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %11 artış göstererek 21.970 adet olduğu, 2011 yılının 1. Döneminde 28.356 adet olan ATM sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %13 artış göstererek 32.462 adet olduğu, 2014 yılının 1. Döneminde 42.448 adet olan ATM sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %7 artış göstererek 45.576 adet olduğu, 2017 yılının 1. Döneminde 48.532 adet olan ATM sayısının aynı yılın 4. Dönemine göre %3 artış göstererek 49.847 adet olduğu görölmektedir.

Tablo 4’te ilgili dönemler itibari ile sadece 2016 yılında azalış olduğu görölmektedir. 2016 yılının 1. Döneminde 48.670 adet olan ATM sayısı, 2. Dönemden itibaren azalış eğilimindedir. 2016 yılının 2. Döneminde 48.751 adet olan bu sayının, 3. Dönemde 48.197, 4. Dönemde ise 48.421’e yükseldiği görölmektedir. Bunu azalışın nedeni olarak, kapatılan veya başka bir şube ile birleştirilen banka şubelerinin olduğu düşünölmektedir.

1.2.3. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık

Mobil bankacılık hizmetlerinin en önemli unsuru olan internet bankacılığı, tüm bankacılık hizmetlerinin 7/24 yapılabildiği, bankaya zamandan ve personelden tasarruf ettiren, erişimi kolay ve uluslararası nitelikte bir üründür. Ülkemizde internet bankacılığının geçmişi 1997 yılına kadar uzanmaktadır. İlk olarak 1997 yılında İş Bankası ve Garanti Bankası'nın sunduğu internet bankacılığı ile yatırım fonlarının alım satımı, para transferi, döviz alım satımı, vadeli hesap hareketleri, hisse senedi alım satımı, repo, tahvil ve bono işlemleri, altın alım satımı ve fatura ve kredi kartı ödeme işlemleri gibi birçok işlem yapılabilmektedir (Eroğlu, 2012: 4).

İnternet bankacılığı, banka müşterilerine daha düşük işlem maliyeti, bankacılık işlemlerinin kolaylıkla yapılması ve zamandan tasarruf, hesap tutmanın kolay olması, banka hesabını her an görüntüleyebilmek nedeniyle kullanıcının kontrolünü kolaylaştırması, çalışma saatlerine bağımlı olmaksızın bankacılık işlemi yapılabilmesi, onaylı limit dahilinde kolaylıkla kredi kullanılabilmesi gibi avantajlar sağlamaktadır (Pala ve Kartal, 2010: 44).

Mobil bankacılık ise ilk olarak 1990'lı yılların sonlarında Alman Paybox ile Deutsche Bank işbirliği ile sunulmaya başlanmıştır. Mobil bankacılık, banka, telekomünikasyon şirketi ve mobil ağ şirketi tarafından sunulan bir hizmettir. Genel olarak müşterilerin bankalarına ve bankacılık sistemindeki hesaplarına cep telefonlarından ulaşabildiği kanaldır (Doğan ve Burucuoğlu, 2018: 1185).

Tablo 5'te Türkiye'de aktif olarak internet bankacılığı kullanan müşterilerin sayısı görülmektedir.¹

¹ Hangi işlemi yapanların aktif internet bankacılığı kullanıcısı sayıldığına ilişkin BKM ile bir görüşme gerçekleştirilmiş ve internet bankacılığına giriş yapıldıktan sonra işleme göre bir raporlama yapılmadığı, aktif internet bankacılığı kullanıcısı sayılmak için sisteme giriş yapmanın yeterli olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 5: Türkiye’de Aktif Olarak İnternet Bankacılığı Kullanan Müşterilerin Sayısı

	Bireysel Müşteri		Kurumsal Müşteri		Toplam	
	Kayıtlı	Aktif	Kayıtlı	Aktif	Kayıtlı	Aktif
Ara.06	16.603.617	2.976.292	828.053	391.565	17.431.670	3.367.857
Ara.07	8.908.956	3.795.627	1.131.302	478.737	10.040.258	4.274.364
Ara.08	11.222.126	4.613.670	1.358.545	555.459	12.580.671	5.169.129
Ara.09	12.165.445	5.368.510	1.402.286	605.623	13.567.731	5.974.133
Ara.10	15.608.554	6.038.342	1.614.365	655.490	17.222.919	6.693.832
Ara.11	18.105.703	7.802.990	1.892.315	803.155	19.998.018	8.606.145
Ara.12	22.610.971	9.629.597	2.192.771	922.167	24.803.742	10.551.764
Ara.13	28.190.102	11.422.331	2.234.533	1.013.621	30.424.635	12.435.952
Ara.14	34.047.501	13.181.279	2.323.690	1.133.777	36.371.191	14.315.056
Ara.15	42.916.743	16.169.883	2.765.860	1.250.568	45.682.603	17.420.451
Ara.16	51.482.322	19.077.203	2.901.106	1.321.424	54.383.428	20.398.627
Ara.17	53.654.432	11.855.501	3.223.455	1.269.677	56.877.887	12.125.178
Ara.18	61.118.837	11.258.092	3.629.378	1.286.010	64.748.215	12.544.102

Kaynak: TBB, 2019.

Kullanıcıya yerden ve zamandan bağımsız olarak hem zaman hem de maliyet açısından avantaj sağlayan internet bankacılığının yıllar itibari ile kullanım oranına bakıldığında, 2006 yılında aktif müşteri sayısı 3.367.857 kişi iken, 2011 yılında bu sayısının 5.238.288 kişi artış göstermesi ile 8.606.145 kişiye ulaştığı görülmektedir. 2006 yılından 2018 yılına gelindiğinde sisteme 9.176.245 kişinin dahil olması ile sistemi aktif olarak kullanan kişi sayısı 12.544.102’ye yükselmiştir. Beş yılda yaklaşık 2,5 kat, 12 yılda yaklaşık 4 kat artış yaşanmıştır.

Tablo 6: Türkiye’de Mobil Bankacılık Kullanan Müşteri Sayısı

Dönem	Sistemde Kayıtlı, En Az 1 Kez Login Olmuş Müşteri Sayısı	Sistemde Kayıtlı, Son 1 Yıl İçinde En Az 1 Kez Login Olmuş Müşteri Sayısı	Aktif Müşteri Sayısı
Ara.11	1.274.296	642.649	445.723
Ara.12	2.513.666	1.815.022	1.402.938
Ara.13	5.371.567	4.321.194	3.227.096
Ara.14	10.752.733	8.743.309	6.711.360
Ara.15	19.012.020	15.531.349	12.164.368
Ara.16	30.750.567	24.494.136	19.217.598
Ara.17	44.850.934	36.294.774	29.541.221
Ara.18	61.320.405	48.293.900	39.552.072

Kaynak: BKM, 2019.

Tablo 6’den görüldüğü üzere 2011 yılında 1.274.296 kişi cep telefonlarından banka hesaplarına erişim sağlayabilmek, çeşitli işlemler yapmak için tercih ettikleri bankalara ait uygulamaları telefonlarına indirmiştir. 2011 yılından 2018 yılına kadar bu sayıda yaklaşık 48 kat artış olmuştur. Sisteme kayıtlı ve son 1 yıl içerisinde en az 1 kez login olmuş müşteri sayısı 2011 yılında 642.649 kişi iken, 2018 yılında 48.293.900 kişiye çıkmaktadır. 2011 yılından 2018 yılına kadar bu sayıda yaklaşık 75 kat gibi yüksek bir oranda artış olduğu görülmektedir.

Aktif müşteri sayısında bakıldığında ise, 2011 yılında 445.723 kişi iken, 2016 yılında 19.217.598 kişi, 2018 yılına gelindiğinde bu sayının 39.552.072 kişiye ulaştığı görülmektedir. İlgili tarihler itibari ile aktif müşteri sayısı artan oranlı bir seyir izlemektedir. Yıllar itibari ile bakıldığında 2011 yılından 2018 yılına kadar mobil bankacılık kullanan müşteri sayısında yaklaşık 89 kat artış olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Türkiye’de Aktif Dijital Bankacılık Kullanıcıları

Dönem	Mar.18	Haz. 18	Eyl.18	Ara. 18	
Bireysel	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	4.541.259	4.289.275	4.053.405	3.902.629
	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	23.440.985	26.204.001	28.423.996	31.029.892
	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	7.690.854	7.129.838	7.280.893	7.355.463
	TOPLAM	35.673.098	37.623.114	39.758.294	42.287.984
Kurumsal	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	785.657	769.038	742.445	727.282
	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	406.726	480.641	552.247	607.989
	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	508.794	513.938	527.432	558.728
	TOPLAM	1.701.177	1.763.617	1.822.124	1.893.999
Toplam	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	5.326.916	5.058.313	4.795.850	4.629.911
	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	23.847.711	26.684.642	28.976.243	31.637.881
	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	8.199.648	7.643.776	7.808.325	7.914.191
	TOPLAM	37.374.275	39.386.731	41.580.418	44.181.983

Kaynak: TBB, 2019.

Tablo 7’de 2018 yılı Türkiye’de aktif dijital bankacılık kullanıcılarına yer verilmiştir. 2018 yılı mart ayında hem internet hem de mobil bankacılık kullanan bireysel müşteri sayısı 7.690.854 kişi iken, aralık ayında 7.355.463’e gerilemiştir. 2018 yılı mart ayında hem internet hem de mobil bankacılık kullanan kurumsal müşteri sayısı 508.794 kişiden aralık ayında 558.728 kişiye yükseldiği görülmektedir.

2018 yılı hem bireysel hem de mobil bankacılık kullanan bireysel ve kurumsal müşterilerin toplam sayısına bakıldığında ise, 2018 yılı mart ayında 8.199.648 olan kişi sayısının Aralık ayında 7.914.191 kişiye düştüğü görülmektedir. Ekonomik konjoktüre bağlı olarak, firma kapanışları, internet

bankacılığı dolandırıcılık işlemleri gibi nedenler bu azalışın nedenleri olarak düşünülmektedir.

1.2.4. Telefon Bankacılığı

Çağrı Merkezi ve telefon bankacılığı, müşterilere ulaşmanın alternatif yoludur. Mesai saatleri dışında da müşterilerin sorularına cevap verilebilmesi ve bankacılık işlemlerinin bir kısmının gerçekleştirilebilmesi bakımından hem müşteri hem de banka açısından önem arz etmektedir. Diğer kanallarda olduğu gibi telefon bankacılığı ile işlem yapabilmek için de belli başlı şifre süreçlerinden geçmek ve şifreyi doğrulamak gereklidir. Telefon bankacılığı ile bankalar müşterilerine bakiye sorma, hesaplar arasında havale yapma, fatura ve kredi kartı borcu ödeme, vadeli hesap açma, döviz alış-satış gibi birçok işlemi yapabileceği gibi imkanlar sağlamaktadır (Kaya, 2017: 16).

Tablo 8’de görüldüğü üzere Türkiye’de Aralık 2018 itibariyle çağrı merkezleri ile 2 milyon 701 bin 24 işlem yapılmıştır. Yapılan işlemlerin toplam hacmi 12 milyar 1 milyon 217 bin TL’dir.

Tablo 8: Türkiye’de Çağrı Merkezlerindeki İşlem Adedi ve İşlem Hacmi

	Toplam İşlem Adedi	Toplam İşlem Hacmi (Bin TL) (Bin TL)
Mar.18	2.677.605	9.433.874
Haz.18	2.634.372	10.045.671
Eyl.18	2.380.188	11.488.978
Ara.18	2.701.024	12.001.217

Kaynak: TBB, 2019.

Tablo 9’da görüldüğü üzere toplam gelen çağrı sayısı Mart 2018’de 126 milyon 729 bin 197’dir. %93 karşılama oranıyla karşılanan çağrılarının ortalama konuşma süresi ise 170 saniyedir. Aralık 2018’e gelindiğinde ise gelen çağrılar 123 milyon 123 bin 401’a ulaşmış, çağrılar %94 karşılama oranıyla karşılanmış ve ortalama konuşma süresi 166 saniye olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9: Türkiye’de Çağrı Merkezi İstatistikleri

	Mar.18	Haz.18	Eyl.18	Ara.18
Toplam gelen çağrı sayısı	126.729.197	124.613.885	121.920.177	123.123.401
Müşteri temsilcisinde kaçan çağrı sayısı	3.182.749	3.790.930	5.453.959	2.496.980
Karşılama Oranı (%)	93%	92%	88%	94%
Ortalama konuşma süresi (saniye)	170	168	165	166

Kaynak: TBB, 2019.

1.2.5. Kredi ve Banka Kartları

Bankacılık alanında kullanılan ürünlerin günlük hayatta en çok kullanılan ve en önemlilerinden biri ise kredi kartıdır. Kredi kartları ülkemize 1960’lı yılların sonunda gelmiş ve yaygın olarak kullanılmaya 80’li yılların ortasında başlamıştır. 1990’lı yılların ortası ise temel ödeme şekli haline gelmiştir (TBB, 2009: 17).

Kredi kartları, kart sahiplerine belli limit dahilinde harcama yapma olanağı sağlamaktadır. Kredi kartları, kullanıcılarına birtakım kolaylıklar sağlamaktadır. Kredi kartının bir ödeme aracı olması özelliği sayesinde kullanıcıları bir bakıma kısa vadeli kredi kullanmış olmaktadır. Hızlı ve pratik olmasının yanı sıra, nakit para taşıma zorunluluğunu ortadan kaldırarak güvenlik sağlaması, son ödeme tarihine kadar faizsiz kısa vadeli kredi kullanıyor oluşu, ATM’lerden nakit para çekilebilmesi gibi özellikler kredi kartının gündelik hayatın ayrılmaz parçası haline getirmiştir. Firmalar açısından ise satış bedelinin banka garantisinde hemen tahsil edilmesi, nakit kullanmak istemeyen insanları da satın alan bir müşteri haline getirebilmesi ve işlem hacminin artırılması gibi faydaları bulunmaktadır. Banka kartları ise bireylerin bankadaki hesabına doğrudan bağlanabildikleri kartlardır. Bu kart sayesinde bireyler hesaplarına erişebilmekte, nakit para çekebilme, para yatırma, fatura ödeme, havale ve EFT (Elektronik Fon Transferi / Electronic Fund Transfer) gerçekleştirebilmektedirler (Kaya, 2017: 35).

2018 yılsonu itibariyle ülkemizdeki toplam kredi kartı sayısı 66 milyon 304 bin 603'tür. Toplam banka kartı sayısı ise 146 milyon 375 bin 337'dir (BKM, 2019). Tablo 10'da Türkiye'de kredi ve banka kartı kullanımı görülmektedir.

Tablo 10: Türkiye'de Kredi ve Banka Kartı Kullanımı

		Yerli ve Yabancı Kartların Yurtiçi Kullanımı	Yerli Kredi Kartlarının Yurt İçi ve Yurtdışı Kullanımı	Yerli Banka Kartlarının Yurt İçi ve Yurtdışı Kullanımı	Yerli ve Yabancı Banka Kartlarının Yurt İçi Kullanımı
İşlem Adedi	Alışveriş	3.787.647.575	3.846.308.439	1.821.674.340	1.834.646.300
	Nakit	103.807.794	98.937.254	1.371.023.155	1.397.863.138
	Çekme				
	Toplam	3.891.455.369	3.945.245.693	3.192.697.495	3.232.509.438
İşlem Tutarı*	Alışveriş	725.660,55	718.420,47	98.147,42	114.677,68
	Nakit	81.323,69	75.884,93	711.308,33	732.194,19
	Çekme				
	Toplam	806.984,23	794.305,40	809.455,75	846.871,87

*: Milyon TL

Kaynak: BKM, 2019.

2019 yılında yerli ve yabancı kartların yurt içi kullanımına bakıldığında; alışveriş, nakit çekim işlemleri dahil toplamda 3.891.455.369 olduğu, yerli kredi kartlarının yurt içi ve yurt dışı kullanımının toplamda 3.945.245.693, yerli ve yabancı banka kartlarının yurt içi kullanımının, yerli banka kartlarının yurt içi ve yurt dışı kullanımına göre daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Toplamda 3.945.245.693 ile en yüksek işlem adedinin yerli kredi kartlarının yurt içi ve yurt dışı kullanımı olmasının nedeni olarak, yerli bankaların yurt dışında da şubelerinin olması ve bu bankalara ait kredi kartların yurt dışında da kullanılması nedeni ile diğerlerine göre en yüksek olduğu düşünülmektedir.

İşlem tutarına bakıldığında ise; yerli ve yabancı kartların yurt içi kullanımına bakıldığında; alışveriş, nakit çekim işlem tutarları dahil olmak üzere toplamda 806.984,23 TL olduğu, toplamda 846.871,87 TL ile en yüksek işlem tutarının yerli ve yabancı banka kartlarının yurt içi kullanımı olduğu görülmektedir. Turizm dönemlerinde ülkemize gelen turist sayısına bağlı olarak bu tutarın diğerlerine göre en yüksek olduğu düşünülmektedir.

Tablo 11’de Türkiye’de internetten yapılan kartlı ödeme işlemleri görülmektedir. Buna göre Türkiye’de 2018 yılsonu itibariyle yerli ve yabancı kartlar yurt içinde 444,1 milyon kere kullanılmıştır. Bu işlemlerde toplam 138,9 milyar TL’lik işlem yapılmıştır.

Tablo 11: Türkiye’de İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

İşlem Adedi	Yerli Kartların Yurt İçi ve Yurt Dışı Kullanımı	Yurt İçi	430.804.622
		Yurt Dışı	82.342.280
		Toplam	513.146.902
İşlem Tutarı (Milyon TL)	Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı	Yerli Kart	430.804.622
		Yabancı Kart	13.342.631
		Toplam	444.147.253
İşlem Tutarı (Milyon TL)	Yerli Kartların Yurt İçi ve Yurt Dışı Kullanımı	Yurt İçi	122.845f70
		Yurt Dışı	9.781,08
		Toplam	132.626,77
İşlem Tutarı (Milyon TL)	Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı	Yerli Kart	122.845,70
		Yabancı Kart	16.065,27
		Toplam	138.910.97

Kaynak: BKM, 2019.

1.2.6. Krediler (Bireysel / Ticari)

Herhangi bir mal veya hizmeti satın alabilmek için finansman desteğine ihtiyaç duyan tüketicilere, belli bir faiz oranıyla geri ödemek koşulu ile sağlanan desteklerdir. Tüketici kredisi, evlilik kredisi, eğitim kredisi, konut kredisi gibi çeşitleri bulunmaktadır. Tüketici kredileri gerçek kişilerin ihtiyaçları için kullanılmakta ve belirlenen faiz oranı doğrultusunda geri ödenmektedir. Ancak bu faiz oranları üzerinde tüketicinin pazarlık payı bulunmamaktadır. Bu oranlar,

bankaların kendilerince belirledikleri ve banka politikasına uygun olan oranlardır (Kaya, 2017: 37).

Toplam talebin daraldığı, ekonominin durgunluk döneminde olduğu, yatırım hacminin düştüğü dönemlerde tüketici kredileri faaliyetlerin belli bir hacmin altına düşmesine engel olmaktadır. Ayrıca bu krediler riskin dağıtılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Ticari kredilerin, sektörel dalgalanmalardan etkilendiği göz önüne alındığında, tüketici kredisi bankaların müşteri portföylerinin gelişimi açısından da son derece önemlidir.

Bankacılık sektörünün durumuna ilişkin önemli verilerden biri verilen kredilerin büyüklüğü ve takipteki kredilerin büyüklüğüdür. Bankacılık sektöründe bireysel nitelikte verilen kredi ve kredi kartlarının toplam büyüklüğü Şubat 2019 itibariyle yaklaşık 497,5 milyar TL'dir. Bireysel nitelikteki krediler içerisinde takipte olanların toplam tutarı ise 19 milyar TL'ye ulaşmış durumdadır.

Ticari nitelikteki kredi ve kredi kartları incelendiğinde ise sektörde verilen toplam ticari nitelikteki kredi ve kredi kartlarının 402,4 milyar TL tutarında olduğu, bu tutarda takipteki ticari nitelikte kredi ve kredi kartlarının toplamının da 28,2 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. Tablo 12'de Türkiye'de toplam ve takipteki krediler görülmektedir.

Tablo 12: Türkiye’de Toplam ve Takipteki Krediler (milyon TL) (Şubat 2019)

	TP	YP	Toplam	Takipteki /Toplam %
Tüketici Kredileri	395.314	124	395.438	
Tüketici Kredileri - Döv. End.	93	0	93	
Bireysel Kredi Kartları	101.768	200	101.968	
Toplam - Tük. Krd. (Döviz End. Dahil) ve Bireysel Kredi Kartları	497.175	324	497.499	
Takipteki Tüketici Krd. (Konut + Taşıt + ihtiyaç)	12.474	0	12.474	3,15
Takipteki Bireysel Kredi Kartları	6.575	0	6.575	6,45
Toplam - Takipteki Tük. Krd. ve Takipteki Bireysel Kredi Kartları	19.049	0	19.049	3,83
Taksitli Ticari Krediler	286.047	76.602	362.649	
Taksitli Tic. Krd. - Döv. End.	9.165	0	9.165	
Kurumsal Kredi Kartları	30.609	43	30.652	
Toplam - Taksitli Tic. Krd.(Döviz End. Dahil) ve Kurumsal Kredi Kartları	325.820	76.646	402.466	
Takipteki Taksitli Ticari Krd.	26.587	0	26.587	7,33
Takipteki Kurumsal Kredi Kartları	1.627	0	1.627	5,31
Takipteki Taksitli Tic. Krd. ve Kurumsal Kredi Kartları Toplamı	28.214	0	28.214	7,01

Kaynak: BDDK, 2019.

1.2.7. Diğer Ürün ve Hizmetler

Diğer bankacılık ürün ve hizmetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Gümüş ve Abdürrezzak, 2014: 46-49):

Repo: Menkul değerlerle teminat altına alınmış borçlanmadır. Borcu alacak taraf menkul değerleri bankaya sattıktan sonra aynı fiyattan ve birikmiş faizi birlikte geri

alma taahhüdünde bulunmaktadır. Borcu alan açısından bu işleme ters repo denmektedir. Repo işlemi için genellikle hazine bonusu kullanılmaktadır.

Yatırım Fonu: Yüksek likiditeye ve ürün çeşitlenmesine sahip, portföy yöneticileri tarafından yönetilen yatırım araçlarıdır.

Havale Hizmetleri: Komisyonlu bir işlem olan ve uygulamada sıkça görülen havale, yurtiçinde aynı bankanın farklı şubeleri ve aynı şube içindeki farklı hesaplar arasında para transferi işlemidir.

EFT ve EMKT Hizmetleri: EFT, yurtiçinde bir bankadan başka bir bankadaki hesaba para transferinde kullanılan yöntemdir. EMKT ise yurtiçindeki bankalar arasında devlet tahvili ve hazine bonusu gibi menkul kıymetlerin aktarılmasını sağlayan sistemdir. Her iki sistemin sahibi ise TCMB'dir.

Uluslararası Para Transferi Hizmetleri: SWIFT adı verilen, uluslararası fon transferinde kullanılan sistemdir.

Otomatik fatura ödemeleri: Müşterilerin talimatları uyarınca yaşam giderlerine yönelik faturalarının otomatik olarak ödenmesidir.

Düzenli ödemeler: Müşterilerin kira ya da benzeri düzenli ödemelerini, belli dönemlerde verecekleri talimat ile ayrıca bir işlem yapmadan mevduat hesabı ya da kredi kartından bakiye ya da limit dahilinde ödenmesidir.

Maaş ödemeleri: Kamu ve özel kuruluşların maaş ödemelerinin günü geldiğinde ilgili kurum hesabından çalışanların hesaplarına aktarılması hizmetidir.

1.3. TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI

Bankacılık sektörü ile ilgili olan veriler, günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak hem Türkiye Bankalar Birliği (TBB) hem de Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) tarafından yayınlanmaktadır. Tablo 13'te Şubat 2019 tarihi itibarıyla Türk bankacılık sektörünün bilançosu görülmektedir. Bu tablodan görüleceği gibi BDDK'dan elde edilen Şubat 2019 verilerine göre Türk bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü 3 trilyon 935 milyar 955 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bu aktif büyüklük içerisindeki öz kaynakların miktarı ise 432 milyar 397 milyon TL'dir.

Tablo 13: Türk Bankacılık Sektörü Bilançosu (milyon TL) (Şubat 2019)

Bilanço	Türk Lirası	Yabancı Para	Toplam
Toplam Aktifler	2.198.556	1.737.399	3.935.955
Toplam Yabancı Kaynaklar	1.498.218	2.005.340	3.503.558
Toplam Özkaynaklar	432.377	19	432.397
Toplam Pasifler	1.930.595	2.005.359	3.935.055

Kaynak: BDDK, 2019.

Şubat 2019 itibariyle Türk bankacılık sektörünün önemli rasyoları Tablo 14’te görülmektedir. Buna göre, 2019 yılı şubat ayında toplam nakdi krediler içerisinde takipteki alacakların (brüt) payı %4,11, toplam mevduat içerisinde yüksek montanlı (1 milyon TL ve üzeri) mevduatın oranı %54,23, toplam mevduat içerisinde toplam menkul değerlerin payı %24,35, toplam mevduat içerisinde vadesiz mevduatın oranı %22,03 olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Türk Bankacılık Sektörünün Önemli Rasyoları (Şubat 2019)

Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler (%)	4,11
Yüksek Montanlı (1 Milyon TL ve Üzeri) Mevduat / Toplam Mevduat (%)	54,23
Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Aktifler (%)	0,2
Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler (%)	0,17
Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar (%)	1,53
Toplam Faiz Gelirleri / Faiz Getirili Aktifler Ortalaması (%)	1,82
Toplam Faiz Giderleri / Faiz Maliyetli Pasifler Ortalaması (%)	1,59
Net Faiz Geliri (Gideri) / Ortalama Toplam Aktifler (%)	0,53
Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler (%)	97,79
Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (%)	120,67
Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (Kalkınma ve Yatırım Bankaları Hariç) (%)	111,21
Toplam Menkul Değerler / Toplam Mevduat (%)	24,35
Vadesiz Mevduat / Toplam Mevduat (%)	22,03

Kaynak: BDDK, 2019.

1.4. BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMINA YÖNELİK YAZIN TARAMASI

Bankacılık ürünlerinin kullanımına ilişkin yerli ve yabancı literatürde çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Araştırmanın bu kısmında bankacılık ürünlerinin kullanımına yönelik yazın taramasına yer verilecektir. Bankacılık ürünlerinin kullanımı ile ilgili araştırmalar genel olarak tek bir ürünün kullanımına odaklandığından, internet bankacılığı, kredi kartı ve kredi kullanımına ilişkin çalışmaların bulgularına ayrı ayrı yer verilecektir.

Korkmaz ve Gövdeli (2004), Türk bankacılığındaki alternatif dağıtım kanallarının pazarlanmasında eğitimin önemini incelemiştir. Çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle düşünüldüğünde internet bankacılığı ile ilgili müşterilerin bilgi düzeyleri ölçülmeye çalışmış ve kullanımının yaygınlaştırılması için neler yapılabileceğine odaklanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre internet bankacılığının yaygınlaşabilmesi için müşterilerin, kullanıma ilişkin verilecek eğitimlere sıcak baktıkları ve bu kanallardan yararlanmak istedikleri görülmektedir.

Usta (2005), internet bankacılığı kullanımındaki güvenlik endişelerine dikkat çekmiş ve güvenlik konusunun en önemli internet bankacılığı kullanmama nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca güvenlik kaygısının demografik özelliklere göre değişkenlik göstermediği, tüm bankacılık müşterileri için geçerli olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle de çalışmada bankaların internet bankacılığında güvenlik endişelerini ortadan kaldıracak yatırımlara ağırlık vermesi gerektiği önerilmiştir.

Benzer bir çalışma Durer, Çalışkan, Akbaş ve Gündoğdu (2009), internet bankacılığı kullanım kararında etkili olan faktörleri incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, internet bankacılığında güvenlik konusunun hem internet bankacılığını kullanma hem de kullanmama nedeni olduğunu göstermektedir. Güvenli olduğu için internet bankacılığı kullanımı yaygınlaşırken, güvenlik endişesi de kullanmama nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okumuş, Bozbay ve Dağlı (2010), müşterilerin internet bankacılığına yönelik tutumlarını araştırmıştır. Toplam 232 banka müşterisi ile gerçekleştirilen araştırmada banka müşterileri internet bankacılığı kullanan, internet bankacılığını

kendine yakın gören ve internet bankacılığını kullanmak konusunda uzak duran müşteriler olarak gruplandırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, internet bankacılığını kullanan müşterilerin yüksek gelir ve eğitim düzeyine sahip olduğunu, internet bankacılığına uzak olan müşterilerin kamu çalışanı ya da serbest meslek çalışan, düşük gelirli ve lise ve altı düzeye sahip olduğunu göstermektedir.

Akın ve Karaboğa (2011), bireysel nitelikteki müşteriler ile bankacılık hizmetlerinin kullanım kararını etkileyen faktörleri incelemiştir. Bilecik'te şubesiz bankacılık ürünlerini kullanan 246 bankacılık müşterisi ile gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulgular, şubesiz bankacılık ürünleri kullanımına etki eden en önemli faktörlerin güvenilirlik ve yeterlilik olduğunu göstermektedir.

Bayrakdaroğlu (2012), bireylerin internet bankacılığı kullanımını etkileyen faktörleri incelemiştir. Toplam 525 bankacılık müşteri ile gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulgular, güvenlik, mahremiyet, güven duyma, inovatif olma, kullanımının kolay olması, internet bağlantısının uygunluğu, sosyal çevrede internet bankacılığı kullananların varlığı ve bilgisayar kullanabilme gibi faktörlerin internet bankacılığı kullanımını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Kaya ve Arslan (2016), internet bankacılığında müşterilerin banka tercihlerine etki eden faktörleri Bolu ili özelinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, internet bankacılığında banka tercihi etki eden internet bankacılığının faydaları, internet bankacılığının yaygınlaşması, internet bankacılığında riskler, internet bankacılığında itibar ve internet bankacılığında güvenlik olmak üzere toplam 6 faktör olduğunu göstermektedir. Bu faktörlerin de demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Keskin (2017), Nevşehir'de 324 katılımcı ile internet bankacılığında tüketici motivasyonunun davranışsal etkilerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, bireyleri internet bankacılığı kullanmaya motive eden faktörlerin web sitesinden kaynaklanan ve hedonik motivasyon faktörleri olmak üzere ikiye ayrıldığını göstermektedir. Ayrıca bankaların daha fazla tüketiciyi internet bankacılığı kullanımına motive edebilmek için elektronik tatmin, elektronik bağlılık ve kurumsal imajın iyileştirilmesi gibi faktörleri sağlayacak faaliyetlere girişmesi gerektiği önerilmiştir.

Yavuz ve Babuşçu (2018), Türk bankacılık sektöründe internet ve mobil bankacılık ürünlerinin penetrasyonunu incelemiştir. 2011-2016 yılları arasında bankaların internet ve mobil bankacılık ürünlerinin kullanım adetlerini inceleyen yazarlar, belirlenen yıllar arasında internet ve mobil bankacılık için ayrı ayrı olmak üzere para transferi, ödeme, kredi kartı ve diğer finansal işlemlere yönelik verileri toplamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, Türk bankacılık sektöründe internet ve mobil bankacılık ürünleri kullanımının her geçen yıl büyük oranlarda artış gösterdiğini göstermektedir. Çalışmada bu artışın nedenlerinin de bankalar açısından ciddi ölçüde maliyet azalışı, müşteriler açısından ise zamandan tasarruf olduğu belirtilmiştir.

Kredi kartı sahipliği ve kullanımına ilişkin olarak da literatürde çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin Karamustafa ve Biçkes (2003), kredi kartı sahip ve kullanıcılarının kredi kartı kullanımlarını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında kredi kartı kullanımını etkileyen en önemli faktörlerin sırasıyla finansal kaynak oluşturması ve alışverişlerde kolaylık sağlaması olduğunu belirlemiştir. Bununla birlikte kredi kartı kullanımının kişilerin tüketim alışkanlıklarında köklü değişimlere neden olmadığını, yalnızca ertelemek durumunda kaldıkları birtakım ihtiyaçlarını kredi kartı sayesinde daha erken alabildikleri görülmüştür.

Kredi kartındaki taksit uygulamasının tüketicilerin harcama alışkanlıkları üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir araştırma Kırıkkale ili özelinde Durukan, Elibol ve Özhavzalı (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre toplam gelir ile kredi kartı taksitlerinden doğan borç tutarı arasında ilişki bulunmuştur. Aylık gelir azaldıkça taksit kaynaklı borç tutarı artmaktadır. Bu da kredi kartının taksit özelliğinin tüketicilerin harcama alışkanlıklarını olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Başaran, Budak ve Yılmaz (2012), kredi kartının rasyonel kullanımına etki eden faktörleri incelemiştir. Buna göre kredi kartının rasyonel kullanımını etkileyen faktörlerin kredi kartı hakkındaki banka bilgilendirme hizmetlerini algılama düzeyi, kredi kartsız harcama alışkanlığı, parayı güç olarak görmek, parayı prestij olarak görmek ve paraya duyulan kaygıdır. Parayı prestij unsuru olarak görmek ve paraya

duyulan kaygı unsurları kredi kartının rasyonel kullanımını olumsuz etkilemektedir.

Ünal, Düğer ve Söylemez (2015), ekonomi okuryazarlığı ile kredi kartının rasyonel kullanımı arasındaki ilişkiyi Kütahya özelinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, ekonomi okuryazarlığı yüksek bireylerin daha bilinçli ekonomik kararlar aldıkları ve kredi kartını daha rasyonel kullandıklarını göstermektedir.

Bireysel finansman aracı olarak kredi kartı kullanımını Kayseri ve Yozgat illerinde karşılaştırmalı olarak inceleyen bir araştırma Kendirli, Akgün ve Kendirli (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre Yozgat'taki kullanıcılar kredi kartını Kayseri'deki kullanıcılara göre daha fazla itibar göstergesi olması, para taşıma riskini azaltması, ödeme kolaylığı sağlaması, kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesi ve yakınlığı ve özel günlerde özel kampanyalar sunması nedenleriyle kullanmaktadır. Kayseri'deki kullanıcılar ise yalnızca fon sağlama aracı olması nedeniyle Yozgat'taki kullanıcılara göre daha fazla kredi kartı kullanmaktadır.

1.5. DEĞERLENDİRME

Bankacılık faaliyetleri, paranın ilk kez kullanılmaya başlandığı dönemden bu yana ilkel de olsa yapılagelmiştir. Günümüzdeki modern anlamıyla bankacılık faaliyetlerinin ilk örnekleri İtalya'ya 12. yüzyıla, modern bankacılık faaliyetleri ise Hollanda'ya ve 17. yüzyıla tarihlendirilebilmektedir. Türkiye'de ise 18. yüzyılda Galata Bankerleri ile ilkel olarak, modern olarak ise 19. yüzyılın ortalarında kurulan İstanbul Bankası ve Osmanlı Bankası ile başladığı kabul edilmektedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise bankacılık dönemlere ayrılmış ve farklı anlayışla faaliyetler yürütülmüştür.

Bankalar genel hatlarıyla sermaye yapılarına göre, faaliyet alanlarına ve örgütlenme yapılarına göre sınıflandırılabilir. Her ne şekilde sınıflandırılırsa sınıflandırılınsın, bankaların para piyasasına, sermaye piyasasına ve uluslararası piyasalara yönelik işlevleri söz konusudur. Bu işlevlerini yerine getirirken de mevduat, ATM, POS cihazı, internet bankacılığı ve mobil bankacılık, telefon

bankacılığı, kredi ve banka kartları ve krediler ile diğer ürün ve hizmetler sunmaktadır.

ATM ve POS cihazları incelendiğinde POS cihazlarının sayısının 2013 yılında 2,3 milyon ile tavan yapmasına rağmen, son 10 yıllık periyot düşünüldüğünde yaklaşık 100 bin adet azaldığı görülmektedir. ATM sayıları ise yaklaşık olarak 2,5 kat artmıştır.

İnternet bankacılığında toplam aktif kullanıcıların sayısı ise 2006'dan bu yana yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Mobil bankacılık kullanıcılarının sayısı ise 2011'de yalnızca 445 binken, 2018'de bu sayı 40 milyona ulaşmıştır. Yani yaklaşık 88 katlık bir artış söz konusudur.

Kredi kartı ve banka kartı kullanıcılarının da yaklaşık 3,2 milyar tekil işlemde 850 milyar TL'lik işlem yaptığı görülmektedir. İnternette yapılan kartlı ödeme işlemleri ise 444 milyon tekil işlemde yaklaşık 139 milyar TL'dir.

Toplam ve takipteki kredilerin tutarları incelendiğinde bireysel olarak kredilerin %3,8'i takiptedir. Ticari kredilerde ise bu oran %6,9'dur. Bu da Türkiye'nin bozulan ekonomisinin göstergelerinden biridir.

Ülkemizdeki bankacılık sektörünün verileri incelendiğinde ülkemizdeki bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğünün neredeyse 5 trilyon TL'ye ulaştığı (yaklaşık 850 milyar dolar) görülmektedir. Bankacılık sektöründe yurtiçi ve yurtdışı yerleşik toplam mudi sayısı yaklaşık 96 milyondur ve bu mudilerin sahip olduğu mevduat tutarı 2,1 trilyon TL'dir (yaklaşık 300 milyar dolar).

Sonuç olarak Türk bankacılık sektörü oldukça karlı ve gelişen bir sektör olarak göze çarpmaktadır. Yabancıların Türk bankacılık sektörüne olan ilgisi bu durumun hem nedeni ve hem de sonucu olarak düşünülebilir. Küresel ölçekteki bankalar, ülkemize satın alımlar yolu ile giriş yapmış durumdadır. Bu alandaki son örnek ise markasını da değiştiren Garanti BBVA'dır.

Çalışmanın birinci bölümü genel itibarıyla bankacılık ile ilgili genel bilgilere ve Türk bankacılık sektörünün mevcut durumuna ayrılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise kayıt dışı ekonomi ve Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE’DE BANKACILIK

ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI

Çalışmanın ikinci bölümünde kayıt dışı ekonomi ile Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları incelenmektedir.

2.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kayıt dışı ekonomi kavramı literatürde son derece kapsamlı olmakla birlikte; nedenleri, etkileri ve sonuçları ile topyekûn değerlendirildiğinde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli iktisadi sorunlardan biri olduğu görülmektedir.

1970’lerde ABD ekonomisinde yaşanan ekonomik sorunların eş anlı olması sebebi ile ekonomistler 1920’lerde ekonomik kriz kavramını, 1970’lerde ise stagflasyon kavramını kullanmışlardır. Bu kavramların yaşanan olayları açıklamada yetersiz kalması sebebi ile ekonomistler tarafından gizli bir sektörün varlığı düşünölmeye başlanmıştır. Yaşanan bu olaylar sonrasında kayıt dışı ekonomi kavramı, 1970’lerde sanayileşmiş ölkelerde tartışılmaya başlanmıştır (Kırcı, 2006: 1).

Kayıt dışı ekonomi, “yasal olmayan ekonomi”, “yeraltı piyasası” ya da “yasal olmayan piyasalar” olarak adlandırılabilir. Kayıt dışı ekonomi, mal ve hizmetlerin üretildiği, değiştirildiği ya da yasadışı olarak tüketildiği yerdeki ekonomilerdir. Bu tip ekonomik faaliyetler hem mal ya da hizmetlerin üretiminin ya da tüketiminin yasalar tarafından yasaklanmasından dolayı (örneğin, keyif için alınan uyuşturucular ya da bazı fuhuş hizmetleri) hem de yasal mal ve hizmetlerin yasadışı durumlar altında (kaçak işçiler tarafından yapılan yapı hizmetleri, kaçak mallar ya da yasadışı yollarla satılan mallar) değiştirilmesinden dolayı yasal değildir (Lemieux, 2007: 7). Literatürde kayıt dışı ekonomi için, gölge ekonomi, illegal ekonomi, düzensiz ekonomi, paralel ekonomi, kara ekonomi, karaborsa ekonomisi, yeraltı ekonomisi gibi birçok isimler kullanılmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin tek bir tanımı yoktur ama kavram amaçlara dayanır. En belirli ve genelde kullanılan tanım, kayıt dışı ekonomiyi resmi olarak ölçülen milli gelire ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Ulusal üretimde olması gereken ancak mevcut durumda kaydedilmemiş tüm üretim faaliyetlerini içermektedir (Frey ve Schneider, 2000: 2). “Görünen ekonomi” ise çıktılarının resmi olarak ölçüldüğü, yeni üretilen mal ve hizmetler için tüm masrafların toplanması ile hesaplanabilen, mal ve hizmetlerin herhangi bir şekilde yeniden satılmadığı bir terimi ifade etmektedir. Tipik olarak, bu terim, tüketicilerin harcamalarını, işe yapılan yatırım harcamalarını, her kademedeki mal ve hizmetler gibi (transfer harcamaları hariç) devlet harcamaları ve yurtiçi satışları içermektedir (Mirus ve Roger, 1997: 4).

Kayıt dışı ekonomi tanımlamalarında üretilen değer kayıtlarda yer almaması ya da eksik yer almasına yönelik ortak görüş mevcuttur. Üretilen bu değer resmi kayıtlarda yer almaması nedeni ile bu ekonomik faaliyetlerin varlığı Milli Gelir hesaplarına dahil olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Yıldız ve Yıldız, 2017: 97)

Genel olarak, kayıtdışı ekonominin tanımlamak için iki yaklaşım mevcuttur. İlk yaklaşım; basitçe söylemek gerekirse, kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetler olarak sayan tanımsal yaklaşım iken (definitional approach), ikinci yaklaşım ekonomik faaliyetlerin içindeki davranışsal özellikler açısından tanımlayan davranışsal yaklaşım (behavioral approach)’dır. Bu yaklaşımlardan ilki tanımlayıcı iken, ikincisi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin teorik bir açıklamasını destekleyen unsurları içerir (Fleming, Roman ve Farrel, 2000: 389).

Artan bir kayıt dışı ekonomi, devlet tarafından aşırı yüklenen ve ses çıkarmak yerine ekonomik sistemi dışına yönelmeyi seçen bireylerin tepkisi olarak görülebilir. Kayıt dışı ekonominin artışının sonucu ise bütçe açığı veya vergi oranlarında daha da artış olması, kayıt dışı ekonominin daha da büyümesi ve toplu iş düzenlemelerinin ekonomik ve sosyal temellerinin kademeli olarak zayıflamasıdır (Enste, 2003: 9).

2.1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin artmasına birçok farklı faktör neden olmaktadır. Bunlardan en önemlisi ve sıkça alıntı yapılanlar: vergi yükünün ve sosyal güvenlik primlerinin artması, resmi ekonomide, özellikle işgücü piyasalarında düzenlemenin artması, haftalık çalışma süresinin kısaltılması, erken emeklilik, işsizlik, sivil erdemin ve kamu kurumlarına olan sadakatin azalan vergi moraliyle birlikte azalmasıdır (Schneider ve Enste, 2000: 79).

Kayıt dışı ekonominin varlığı, ekonomik faaliyetlerin iki gerekli bileşeninin varlığı ile oldukça güçlü ilişkidir: Bireyler (human nature) ve devlet (human condition). Kayıt dışı ekonominin belirtileri ve varoluşunun altında yatan büyük ölçüdeki diğer unsurlar; psikolojik faktörler (mimesis of appropriation); vergi yükü, kanun koyucunun tutarsızlığı ve anlaşılabilirliği; bürokrasi; yoksulluk savaş ve küreselleşme gibi dünya olayları; transfer fiyatlananın etkisi, sosyal, ekonomik, politik ve toplumsal nedenler; yerel ve küresel nedenler; uyarıcı olmayan iş çevresi; uzmanlaşmanın ve uzmanların eksikliği, kayıt dışı ekonominin etkilerine ve nedenlerine gösterilen toleransın artması, standartların ve yasal düzenlemelerin göz ardı edilmesi; bazı idari yüklerle katılmaktan kaçınmak kayıt dışı ekonomiyi oluşturan önemli nedenlerdir (Voicu, 2012: 112).

Kaçakçılık, yolsuzluk, kara pazarlama, narkotik, gayri resmi yasal işler vb. yasadışı faaliyetler yeraltı ekonomisini oluşturmaktadır. Bu faaliyetler vergi ağı içerisinde değildir ve ülkenin sosyal refahı üzerinde önemli derecede olumsuz etkiye sahiptir. Yeraltı ekonomisinde yapılan işlemlerin neredeyse tamamı nakit, örneğin sözleşmeli işçilere yapılan ödemeler, yasadışı satışlardaki işlemler, kaçakçılık ve uyuşturucu kaçakçılığına karışan işlemler, geçerli nakit faturaları sağlamayan dükkân sahiplerine yapılan nakit ödemeler vb. Genel olarak, serbest meslek sahipleri, vergi kaçakçılığına ve yeraltı ekonomik faaliyetlerine katılmaktadırlar çünkü serbest meslek sahibi kişilerin ve faaliyetlerinin resmi bir dokümantasyon sistemi yoktur (Kemal, 2007: 1).

Kayıt dışı ekonominin yaygın olarak görüldüğü ülkelere bakıldığında, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin, vergi denetiminin ve cezalarının yüksek olduğu, enflasyonun uzun dönemde kronik bir sorun olduğu, ekonomideki düzenlemelerin

ve bireyler ve firmalar üzerindeki vergi yükünün fazla olduğu ülkelerdir. Ülkenin ekonomik dokusu, işsizlik ve izlenen ekonomi politikaları gibi iktisadi öğelerin kayıt dışı ekonomiyi etkilediği söylenebilir. Öte yandan teoride enflasyon ve rasyonel birey davranışları gibi temel bazı sebeplerin bireylerin kayıt dışı ekonomiye yönelmelerinde etkisinin olduğu belirtilmektedir (Şahin, 2009: 37).

2.1.1.1. Ekonomik Nedenler

Son yıllarda ülkemizde ve dünyada yaşanan ekonomik faaliyetlerdeki bozulmalar, resesyon, yaptırım ve siyasi krizlerin sonucunda ekonomik denge bozulmakta ve kişilerin gelir düzeylerinde düşüşler meydana gelmektedir. Firmaların daha yüksek kar elde etme güdüsü, daha az vergi ödeme iştahı onları kayıt dışılığa itmektir.

Ekonomik literatürde, kayıt dışı ekonominin en önemli nedenleri; vergi yükünün artması ve sosyal güvenlik katkıları, resmi ekonomide düzenlemelerin artması, özellikle işgücü piyasasında haftalık çalışma saatlerinin zorla azaltılması, erken emeklilik ve vergi ahlakında düşmedir.

Enflasyon: Kayıt dışı ekonominin en çok görüldüğü ülkelerin temel sorunlarından biri enflasyondur. Gelir vergisinin artan oranlı olduğu ülkelerde bireylerin satın alma gücünde bir artış olmamasına hatta gerilemesine rağmen, gelir vergisi dilimlerinin artarak bir üst vergi dilimine geçmeleri sonucu ödedikleri vergi miktarı da artış eğilimi göstermektedir. Bu da bireyleri ve firmaları kayıt dışına yöneltebilmektedir.

Enflasyonun kayıt dışı ekonomiyi etkileyen bir diğer boyutu ise, yaşanan yüksek enflasyonun öz kaynak yetersizliği sebebi ile firmalar dış kaynak arayışına mecbur kalmaktadır. Banka ve finans kuruluşlarındaki gerek kredi maliyetlerinin yüksek olması gerek ise firmaların geri ödeme performansında aksaklıkların bulunması sonucu kredi temin edilememektedir. Bu durum, firmaları ister istemez tefecilere yöneltebilmekte ve tefecileri finans piyasasında güçlü kılmaktadır. Kayıt dışı finans sektörünün giderek güçlenmesi ise firmaların tefecilerden tedarik ettikleri kaynaklarla yaptıkları ekonomik faaliyetler sonucunda elde ettikleri karların, yatırımların ve fonların kayıt dışı kalmasına sebep olmaktadır (Önder, 2012: 15).

Kronik enflasyon vergi mükelleflerinin kayıt dışına yönelmesine sebep olmaktadır. Bu kronik enflasyon firmaların üzerinde ayrıca bir maliyet baskısı yaratarak, firmaların karını ve öz sermayesini korumak ve güvence altına almak dürtüsü ile kayıt dışı faaliyetleri kendilerinin yasal bir hakkı olarak görmektedir. Ülkemizde de yaşanan ekonomik dalgalanmalar, firmaların ve bireylerin üzerindeki vergi yükü vergi gelirlerinin azalmasına, kayıt dışı ekonominin ise artmasına neden olmaktadır (Demir, 2007: 23).

Ekonomik Krizler: Ülkemizde ve dünyada yaşanan ekonomik krizler kayıt dışılık oranının artan bir trend izlemesine sebep olmaktadır. Kriz dönemlerinde ekonomide meydana gelen yapısal bozulmalar kitlelerin işsiz kalmasına yol açmaktadır. Firmalar da artan üretim ve istihdam maliyetlerinin önüne geçmek aynı zamanda da temel amaçları olan kar maksimizasyonu maliyet minimizasyonu için kayıt dışı işçi çalıştırmaya başlamakta ve böylece hem üretim maliyetlerini azaltıp hem de ekonomik faaliyetleri kayıt altına alınmadığından, olduğundan daha az vergi ödemelerine sebep olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte finansal serbestleşme ve beraberinde getirdiği riskler, finansal piyasalardaki kırılganlık, ülkelerin etkileşimi ve bağımlılığı kriz ortamını tetikleyen unsurlardandır. Yaşanan teknolojik gelişmelerle emeğe dayalı üretimin yerini makineleşmenin alması ve kriz dönemlerinde firmaların kaynak maliyetini azaltmak için gerek küresel değer zincirine dayalı üretimlerin olması gerek ise makineleşme ile emeğe dayalı çalışan işçilerin işsiz kalması onları kayıt dışı istihdama itmektir.

2.1.1.2. Sosyal Nedenler

Kayıt dışı ekonominin yalnızca ekonomik değil, sosyal nedenleri de bulunmaktadır. Sosyal nedenlerin başlıcaları ise nüfus artışı ve göçler ile gelir dağılımındaki dengesizliktir.

Nüfus Artışı ve Göçler: Nüfus artışı ve göç konusu 1970’li yıllardan bu yana ülkemizin en önemli problemlerinden biridir. Nüfus artışı ile birlikte göçler, göç edilen yerdeki sosyal yaşantıyı olduğu kadar istihdam yapısını da etkilemekte ve kayıt dışı ekonomiye yönelime neden olabilmektedir. Özellikle vasıfsız işçi

sınıfındaki bireylerin göç nedeniyle geldiği yerlerde kayıt dışı istihdama yoğun bir şekilde rastlanabilmektedir. Ayrıca ülkemize yönelik son 10 yıldaki Suriyelilerin göç akını da kayıt dışı istihdam ve işsizlik üzerinde etkili olmaktadır.

Adaletsiz Gelir Dağılımı: Kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik faktörlerden birisi de gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyesi düşük olan sınıfın yoğunluğu ve nispeten orta sınıfın azlığı kayıt dışı ekonomiye iten sebepler arasındadır. Gelir seviyesi düşük olan sınıfta yer alan bireylerin yeteri kadar gelir elde edememesi onları ek iş yapma ve ek gelir kazanmaya ve kayıtdışı faaliyetlerde bulunmaya mecbur kılmaktadır. Devlet gelirinde meydana gelen azalmayı önlemek için vergi oranlarını arttırır ve/veya yeni vergiler ortaya çıkarır. Bu düzenlemeler de bireyler ve firmalar üzerindeki vergi yükünü arttıracığından onları kayıt dışı faaliyetlere iter. Devletin vergi politikaları ile gelirlerini arttıramadığı durumda borçlanma yoluna gitmesi gelir dağılımının daha da adaletsiz hale gelmesine neden olacaktır (Ay, 2006: 60).

Gelişmekte olan ülkelerde adaletsiz gelir dağılımının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni gelir dağılımının kalkınmanın finansman aracı olarak kullanılması olabileceği gibi ekonomi yönetimindeki istikrarlı olmayan politikalar da olabilir (İkiz, 2000: 19).

Bir ülkedeki gelir dağılımında eşitsizliğin azalması o ülkede kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımında düşük paya sahip sınıflar, ortalama geçim düzeyine ulaşmak için ikinci bir işte çalışmakta ve kayıt dışı sektörlere yönelmektedir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde ve son yıllarda yoğun olarak ülkemizde de çocuk işçi istihdamı şeklinde de olmaktadır (İkiz, 2000: 20).

2.1.1.3. İşgücü Piyasası Kaynaklı Nedenler

Kayıt dışı ekonomide iş hayatına yansıyan en önemli sorun; SGK sistemini ve iş hayatını düzenleyen mevzuata uyulmadan, kayıt dışı işçi çalıştırılması veya bu işçilerin kendi nam ve hesabına kayıt dışı olarak çalışması şeklinde ortaya çıkan kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı ekonomide kayıt dışı istihdam 3 şekilde ortaya çıkmaktadır: Resmi kayıtlarda işçinin hiçbir şekilde yer almaması; İşçinin resmi

kayıtlarda sigortalı olarak gözükmemesine rağmen, prim ödeme gün sayısının olduğundan düşük gösterilmesi ve işçinin kazandığı gelire resmi kayıtlarda yer verilmemesidir (Karatay, 2009: 46).

Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkin Çalışmaması: Sosyal Güvenlik Sisteminin etkin çalışmaması, bireylerin kayıt dışı çalışmak ile kayıtlı çalışmak durumunda elde edecekleri faydayı karşılaştırarak tercih yapmasına neden olmaktadır. Etkin ve randımanlı bir sosyal güvenlik sisteminin olmayışı, cezai yaptırımların caydırıcı nitelik göstermemesi, sosyal güvenlik primleri gibi istihdamla ilgili kesintilerin yüksek olması, kısacası kayıt dışı çalışmanın kayıtlı çalışmaya göre alternatif maliyetinin düşük olması durumunda bireyler kayıt dışı sektörde faaliyet göstermeyi tercih eder. Fakirlik ve işsizlik gibi sosyal güvenlik kapsamındaki yardımlar da bireyleri kayıt dışılığı teşvik etmektedir. Bireyler bu yardımlardan yararlanmak için ekonomik faaliyetlerinin tamamını veya bir kısmını gizlemekte ve kendilerini işsiz veya gelirlerini olduğundan düşük göstermektedir (İlgin, 1999: 30).

Sendikal Haklardan Mahrumiyet: Kayıt dışı istihdam konusunda diğer bir sıkıntılı durum, kayıt dışı çalışanlarda sendikal hakların bulunmamasıdır. Herhangi bir nedenle kayıt dışı olarak çalışmak zorunda kalan ya da bırakılanlar, sendika olmadan ve sosyal güvenlik sisteminin dışında, sağlıksız ve güvensiz bir ortamda korunmasız ve pazarlık gücü olmadan, sömürüye açık ve sigortasız çalışmak durumunda kalmaktadır. Tüm bunlar iş hayatında sağlıksız bir ortamın oluşmasına ve işgücü piyasasında aksaklığa neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomide kadın ve çocuk işçilere de ihtiyaç olmasından dolayı, bu kısım da zor şartlarda çalışmaktadır (DPT, 2001: 9).

Sendikaya Duyulan Tepki: Kayıt dışı faaliyetlerin çalışma hayatından kaynaklanan esas nedenlerinden birisi de sendikalara duyulan tepkidir. Firmalar bunun yerine işçi çalıştırma ve ücretler konusunda esneklik göstermeyi yeğlerler. Firmaların esneklik göstermesini engelleyen kurumlar ise sendikalardır. Firmalar da sendikaya olan tepkilerini, sendikasız ve kayıt dışı işçi çalıştırmayı tercih ederek veya işlerini diğer küçük firmalara yaptırarak kayıt dışı faaliyetlerde bulunarak gösterirler. Ayrıca; firmada çalışan işçi sayısı ile ilişkili olarak getirilen

mükellefiyetler de firmaların ekonomik faaliyetlerini küçültmeye veya olduğundan daha düşük göstermesine neden olmaktadır (İlgin, 1999: 30-31).

İş Kanunundaki Eksiklikler: Çalışma hayatına yönelik yapılan kanuni düzenlemelere kısmi zamanlı çalışma ya da evde çalışma gibi durumlar dahil olmadığından bu durum bireyleri kayıt dışı çalışmaya itmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin etkin ve sağlıklı çalışmaması, yapılan denetimlerin yetersiz ve cezai yaptırımların caydırıcı nitelikte olmaması kayıt dışı çalışmaya neden olmaktadır. Bununla birlikte; kayıt dışı istihdam kamu sektöründe düşük ücretle çalışan kişilere, emekli maaşı yetersiz kalan emeklilere daha fazla gelir elde etme konusunda kaynak yaratmaktadır. Firmalar açısından ise, daha ucuz işgücü ve daha az maliyetle daha çok kazanç elde etme yolunu açmaktadır.

2.1.1.4. Mali ve İdari Nedenler

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında mali nedenlerin de etkisi bulunmaktadır. Mali nedenler ise genel hatları ile vergi denetiminden kaynaklı nedenler, vergi oranlarının yüksek olması, vergiye karşı direnme, vergilendirmede yaşanan belirsizlikler ve finansal hizmetlerinin yetersizliği gibi konulardır.

Vergi Denetiminin Yetersizliği: Vergi denetimi; gerçek ya da tüzel kişilerin gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerde, ilgili vergi kanunlarına uygun davranıp davranmadıkları, başka bir ifadeyle yasalara uygun davranıp davranılmadığı şeklinde tanımlanabilir. Denetimin var olduğunun bilinmesi bireyleri yasalara uygun davranmaya mecbur kılar. Denetimin etkinliği ve yapılan denetimlerden beklenen sonuçların alınması etkili bir denetim sisteminin varlığıyla mümkündür (Karatay, 2009: 39).

Denetimin etkinliği cezalandırıcı olmakla birlikte, aynı zamanda eğitici ve öğretici de olmalıdır. Çünkü burada önemli olan bireylerin yasalara uygun davranmasını sağlamaktır. Denetimde etkinliğin sağlanması yasalara uygun davranan bireylerden oluşan bir toplum yaratacağı için vergi kaçaklarını ve kayıplarını en aza indirger ve vergisini ödemekten kaçınan bireyler ile vergisini ödeyerek yasalara uygun davranan bireyler arasındaki haksız rekabet eşitsizliğini ortadan kaldırır. Denetimin etkisizliği, yasalara uygun davranmayan bireyler için

ödül niteliğinde bir sonuç doğuracağından, yasalara aykırı davranmayı teşvik eden bir durum yaratacaktır. Bu da kayıt dışılığın artmasına ve kayıt dışılığa teşvike neden olacaktır (DPT, 2001: 37).

Vergi denetimlerinin yetersiz olması, mükelleflerin denetlenmeye olan korkusunu azaltmakta veya ortadan kaldırarak kayıt dışı tutum ve davranışlarını arttırmaktadır. Vergi denetimlerinin sıklıkla yapılmaması, vergi denetimi yapan kişilerin hem sayıca hem de kalite açısından yeterli düzeyde olmaması mükellefler üzerindeki vergi ödeme baskısı yaratan unsurların en önemlilerinden birini kaldırmaktadır. Buna ek olarak, vergi cezaları ve bu cezaların etkili bir şekilde uygulanamaması da vergi denetimlerinin etkili olmamasından kaynaklanan kayıt dışılığın nedenlerindedir (Dumlupınar, 2015: 33).

Vergi İdaresinin Etkinsizliği: Vergi idaresinin etkisiz olması da kayıt dışı ekonomide önemli bir role sahiptir. Vergi kanunlarının açık ve net olmaması, uygulanabilirliğinin düşük olması bu yapı içerisinde mükellefleri ister istemez kayıt dışılığa itmektedir. Buna ek olarak vergi idaresi çalışanları açısından da uygulanabilirliğin ve anlaşılabilirliğin düşük olması kayıt dışılık oluşturabilmektedir. Teknoloji ve bilgi düzeyinin gelişmiş olduğu vergi idareleri mükelleflere daha iyi hizmet sunarken aynı zamanda kayıt dışı faaliyetleri de daha rahat ortaya çıkartabilmektedir. Bununla birlikte, uzlaşma kurumlarının var olması, sıklıkla çıkarılan vergi afları, uygulanan istisna ve muafiyetler de vergisini zamanında ödeyen, dürüst mükellefler açısından vergiye ve vergi dairelerine olan tutum ve davranışlarını direkt olarak etkilemektedir (Dumlupınar, 2015: 33).

Vergi Oranlarının Yüksekliği: Vergi ödemek bireyler tarafından hoş karşılanmayan bir durumdur. Bundan dolayı bireylerin bir kısmının vergi ödemeye karşı doğal bir tepki içerisinde. Çünkü vergi ödemek bireylerin gelir ya da servetlerinde kısmi olarak azalmaya neden olmaktadır. Bu nedenle, bireylerin vergi ödemekten kaçınmaları onların yaradılışı ve doğası gereği doğal bir tepkidir (Sarıkaya, 2007: 12)

Gelişmekte olan ülkelerde vergi oranlarının yüksekliği o ülkede yaşayan bireyleri kayıt dışı faaliyetlere yöneltmektedir. Arz yönlü iktisatçı Arthur Laffer tarafından ortaya konulan Laffer Eğrisi, vergi oranları arttıkça vergi gelirlerinin de artacağını, fakat belli bir noktadan sonra artan bu vergi oranlarının vergi gelirlerini

düşüreceğini belirtmektedir. Gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkelerde vergi oranlarının yüksek olması mükelleflerin kazandıkları gelirin büyük çoğunluğunu vergi olarak ödemesine neden olmakta ve mükellefleri kayıt dışı faaliyetlerde bulunmaya ve daha az vergi ödemeye hatta vergi kaçırma yollarını aramaya itmektedir.

Adaletsiz vergi dağılımının olduğu inanan mükellefler, bu adaletsizliği vergi ödemekten kaçınarak ve vergi kaçırarak gidermeye çalışacaklardır. Bu durum, alınan kararların ve yapılan düzenlemelerin ve bundan etkilenecek olan kesimin fikir ve görüşleriyle oluşturulup oluşturulmaması ile de ilişkilidir. Bu yüzden ülke yönetimi ile ilgili kararlarda olduğu kadar vergi, regülasyon vb. gibi mali konularda da halkın eğiliminin tespit edilmesi ve katılımının sağlanması kayıt dışılık oranının asgari noktada tutulmasını açısından önem taşımaktadır (İlgin, 1999: 28).

Vergiye Karşı Direnç: Vergiye karşı direnç, kayıt dışılığın meydana gelmesine neden olan etkenlerden biri olarak sayılabilir. Bireylerin kamu harcamalarına ilişkin bakışı vergiye karşı direnci oluşturan etkili faktörlerden birisidir. Toplanan vergilerin kötüye kullanılması, bazı dönemlerde basına da yansıyan devlet ihalelerinde usulsüzlük bireylerin ödedikleri verginin kullanıldığı yerler konusunda güvenini azaltmaktadır. Bu tür olaylar vergi ödevlerini yerine getiren bireylerin vergilerini ödemeyerek kayıt dışı faaliyetlere kayma eğilimini arttırmaktadır.

Vergi denetimlerinin etkin hale getirilmesi bireylerin beyanlarının denetim altında tutulması, onların hem vergi ödemekten kaçınma hem de vergi kaçırma gibi vergi ödemeye karşı olan dirençlerini zamanla en aza indirgeyecektir. Yapılan bu denetimler sonucunda tespit edilen vergi suçlarına ilişkin uygulanacak cezaların arttırılması bu suçların caydırıcı olmasına ve buna ek olarak, hapis cezaları, para cezasına dönüştürülemez ve ertelenemez hale getirilmelidir. Caydırıcılığı azaltan uzlaşma kuruluşları tamamen kaldırılmalı ve vergisini geç ödeyen bireylerde gecikme zammı ve faiz de arttırılmalıdır. Vergi affına sıklıkla başvurulması vergisini zamanında ödeyen ve ödemeyen bireylerde adaletsizliğe yol açmakta ve vergi kaçakçılığına özendirilmektedir (Sarılı, 2002: 46).

Vergi Oranlarının Belirsizliği: Adam Smith, 1776 yılından yayınlanan Milletlerin Zenginliği adlı kitabında vergileme ilkelerine yer vermiştir. Bu

ilkelerden birisi de vergilemede kesinlik ilkesidir. İlkeye göre mükelleflerin ödeyeceği vergi kesinlik ifade etmeli, ödeyeceği verginin miktarı, ödeme şekli ve zamanı, yani vergi ödemesine kadar olan tüm aşamalar mükellefler için olduğu kadar diğer bireyler için de açık ve belli olmalıdır. Vergilemede kesin ve belirli olma ilkesi gereği vergi mevzuatı hem mükellefler hem de diğer kişiler için açık, net, farklı yorumlamalara neden olmayacak şekilde düzenlenmelidir (Çalcalı, 2013).

Vergi oranlarının yüksek olması kadar, vergi mevzuatının da sıklıkla değişmesi kayıt dışılığın artmasına neden olur. Ancak, sık sık yapılan mevzuat değişikliğinin yanında çok katı kurallar içeren bir mevzuatın olması da kayıt dışı ekonomiyi arttırır. Bu yüzden, belli ölçülerle mevzuat değişikliği yapılması zorunludur.

Vergi mevzuatının çok sık değişmesi, sıklıkla vergi aflarının çıkartılması vergi kanunlarını içinden çıkılmaz bir hale getirmekte ve karmaşık yapıda olması, vergi mükelleflerini yasalara uygun davranmamaya teşvik etmektedir (Gönnetlioğlu, 2010: 18). Vergi mevzuatında sıklıkla yapılan bu değişiklikler, vergilemede açıklık ve kesinlik ilkesinin zarar görmesine neden olmakta ve vergi aflarının sıklıkla yapılması vergisini ödemeyen mükelleflerin dayanak noktasını oluşturarak, vergi ödememeye cesaretlendirmekle birlikte, vergisini zamanında ödeyen mükellefler için de güven kaybı yaratmaktadır.

Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği: Kayıt dışı ekonomiye neden olan mali nedenlerin bir diğeri muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin yetersiz olmasıdır. Mükellefler ile devlet arasında çok önemli bir aracılık görevi olan muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının en aza indirgenmesinde hayati öneme sahiptir. Vergi kaybının önlenmesinde, özellikle sahte fatura düzenlenmesi veya düzenlenen faturanın olduğundan fazla miktarda yani mal bedelinin normal fiyatından daha fazla gösterilmesi sonucu maliyet ve giderler olması gerekenden daha fazla gösterilmektedir. Bu noktada, muhasebeci ve mali müşavirler daha duyarlı ve özenli olmalıdır (Tecim, 2008: 16).

Mükelleflerin çalıştıkları muhasebeci ve mali müşavirlik mesleğini icra edenlerin yeterli uzmanlık ve bilgi düzeyine sahip olmaması da en önemli problemlerden birisidir. Gerek yeterli eğitim düzeyine sahip olmaması, gerek ise

kişisel çıkarlar ve bilgi eksikliklerinden dolayı mükelleflere ait ekonomik faaliyetleri doğru bir şekilde muhasebeleştirmemekte ve sonuçlandıramamaktadır. Bu nedenle bu meslekte çalışan kişilerin tam ve doğru bilgiye sahip olması, iş ahlakı ve mesleki disiplini ile çalışıyor olması, mevzuat değişikliklerini yakından takip etmesi ve mükelleflerini en iyi şekilde bilgilendirmesi büyük önem taşımaktadır.

2.1.1.5. Siyasi Nedenler

Vergi mükelleflerinin vergi kayıp ve kaçakları konusundaki davranışlarını etkileyen bir diğer önemli faktör siyasal iktidarların tutumudur. Siyasal iktidarlar, çoğu zaman oy kaygısıyla baskı gruplarının etkisinde kalarak vergilendirmeden vazgeçebilmekte ve hatta vergi yükünü yalnızca belli kesimlere yükleyebilmektedir. Ayrıca siyasal istikrarın olmadığı ülkelerde farklı partilerin vergilendirmeye bakışının farklı olması nedeniyle dönemsel olarak vergilendirmeye ilişkin beklentiler değişebilmektedir. Sürekli olarak vergi reformları ile ilgili gündem olması ve paketlerin açıklanması da vergilendirmenin ciddiyetini azaltabilmektedir (Çelik ve Güney, 2017: 225).

2.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin etkileri ile ilgili olarak birbirinden farklı görüşler söz konusudur. Kayıt dışı ekonomi genellikle olumsuz etkiler ile birlikte anılmaktaysa da olumlu etkileri de olabilmektedir. Ancak bu etkiler ülkeden ülkeye ve ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklılık göstermektedir.

2.1.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonomi genel olarak olumsuz etkiler ile birlikte anılmaktadır. Çünkü her şeyden önce kayıt dışı ekonominin büyümesi, kayıt içindeki ekonominin küçülmesi anlamına gelmektedir. Kayıt altındaki ekonominin küçülmesi ise devletin vergi kaybı anlamına gelmektedir. Vergi gelirleri azalan devletler ise ya borçlanacak ya da yeni vergiler getirecektir. Devletin borçlanmayı tercih etmesi

durumunda fonlar özel sektörden devlete kayacağından fonların etkinliği düşecek, ayrıca özel sektörlerin yatırımları da azalacaktır. Borçlanmanın bir diğer etkisi olarak faiz oranları artışı ve enflasyon oranının artışı ile ülke sorunlar yumağıyla karşı karşıya kalır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle istatistiki veriler de sağlıklı olacak ve verilere dayalı olarak alınması gereken ekonomik önlemlerin etkinliğini azaltacaktır (Bilen, 2007: 232-233). Tablo 15’te kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri görülmektedir.

Tablo 15: Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Mikroekonomik	Makroekonomik
1 Kamu hizmetlerinden mahrum bırakılmaktadır.	1 Ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
2 Sağlam mali kaynaklara erişimi engellemektedir.	2 Enflasyonu yükseltmektedir.
3 Haksız rekabet ortamı yaratmaktadır.	3 Ekonomik istikrarsızlık yaratmaktadır.
4 İşletmeleri küçülterek verimliliği düşürmektedir.	4 Dolarizasyon düzeyini yükseltmektedir.
5 Markalanmayı engellemektedir.	5 İstatistik verileri çarpıtmakla iktisat politikasının etkinliğini azaltmaktadır.
6 Reklam olanaklarını ortadan kaldırmaktadır.	6 Kaynakları kayıt dışılığa uygun sektörlere aktararak toplam ekonomik verimliliği düşürmektedir.
7 Kayıt dışılık maliyetleri oluşturmaktadır.	7 İhracat potansiyelini kısıtlamaktadır.
8 İnovasyon potansiyelini zayıflatmaktadır.	8 Ülkeden sermaye kaçışını artırmaktadır.
9 Sağlıksız çalışma ortamı yaratmaktadır.	9 Ekonomide daha fazla kayıt dışılık doğurmaktadır.
10 Tüketici haklarını ihlal etmektedir.	Sosyal
11 Sendika kurumunu zayıflatmaktadır.	1 Sosyal sigortadan yoksun insan kitlesi oluşturmaktadır.
12 Dış piyasalarda rekabet gücünü düşürmektedir.	2 Ekolojik sorunları derinleştirmektedir.
	3 Çarpık şehirleşme doğurmaktadır.
	4 Çocuk emeğini teşvik etmektedir.
	5 Devletin egemenliğini zayıflatmaktadır.
	6 Sosyal ahlakı tahrip etmektedir.
	7 Yolsuzluk ve rant arayışını genişletmektedir.
	8 Demokrasi ve hukuk sistemini zayıflatmaktadır.
	9 Vatandaşın devlete bağlılığını zayıflatmaktadır.
	10 Toplumda suç oranını yükseltmektedir.

Kaynak: Bağırzade, 2015: 42.

2.2.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Kayıt dışı ekonominin olumlu etkileri denildiğinde akla gelen ilk olumlu etki bireyin refahına yaptığı katkılardır. Kayıt dışı ekonomi aynı zamanda vergi dışı ekonomi anlamına da geldiğinden, kayıt dışının yaygın olduğu sektörlerde fon birikimi ve istihdam artışı da mümkün olabilmektedir. Kayıt dışı olmaması durumunda devlete aktarılacak fonlar, kayıt dışılık halinde işletme içinde kalarak yatırımlara yönlendirilebilmektedir. Dolayısıyla işletmelerin öz sermayeleri de artış gösterebilmektedir. Uzun vadede hem kendileri hem çevreleri hem de genel olarak ekonomi bundan olumlu etkilenir. Ayrıca, kayıt altındaki ekonomi ile fonların devlete aktarılması nedeniyle oluşan etkinsizliğin de önüne geçilebilmektedir. Fonların özel sektörde kalması, fon verimliliğini arttırabilmektedir (Akça, Ünlükaplan ve Yurdadoğ, 2016: 215). Tablo 16’da kayıt dışı ekonominin olumlu etkileri görülmektedir.

Tablo 16: Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

<i>Makroekonomik</i>		<i>Mikroekonomik</i>	
1	Ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.	1	Girişimci maliyetlerini düşürmektedir.
2	İşsizliği azaltmaktadır.	2	Katı bürokrasiden kaçınma olanağı sağlamaktadır.
3	Enflasyonu bastırmaktadır.	3	Ucuz mal ve hizmet arz etmektedir.
4	Ekonomik krizleri hafifletmektedir.	4	Kişiler için ek gelir kaynağıdır.
5	Atıl kaynakları harekete geçirmektedir.	5	İç piyasada rekabeti güçlendirmektedir.
6	Toplam arzı artırmaktadır.	6	Tekellere "darbe" indirmektedir.
7	Resmi sektör için ek talep oluşturmaktadır.	7	Dış piyasada rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.
8	Resmi sektör için mali kaynak yaratmaktadır.	8	Has piyasa ilişkileri sunmaktadır.
9	Etkin olmayan ekonomi politikası sonuçlarını nötralize etmektedir.	9	Daha esnek çalışma zamanı sunmaktadır.
10	Tasarrufları hızla yatırıma dönüştürmektedir.	10	Çalışanlara daha fazla özgürlük sunmaktadır.
<i>Sosyal</i>		11	Daha insani iş ortamı oluşturmaktadır.
1	Sosyal patlamaları önlemektedir.	12	Inovasyon için ek potansiyel oluşturmaktadır.
<i>Kamu Maliyesi</i>			
2	Vasıfsız işgücüne istihdam sağlamaktadır.		
3	Adaletsiz gelir bölüşümünü "hafifletmektedir".	1	Kayıt dışı sektörde oluşan gelirlerin önemli bir kısmı resmi sektörde harcandığından dolayı vergilerden sağlanan gelirleri artırmaktadır.
4	Yolsuzluğu azaltmaktadır.		

Kaynak: Bağırzade, 2015: 42.

2.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmininde Farklı Yöntemler

Kayıt dışı ekonominin tahmin edilebilmesi için birçok farklı yöntem bulunmaktadır ve bu yöntemler genel hatlarıyla doğrudan, dolaylı ve karma yöntemler olarak sınıflandırılmaktadır. Doğrudan yöntemler hane halkı anketleri, vergi anketleri ve zaman kullanımı gibi anket uygulamalarını içerirken, dolaylı ölçme yöntemleri ise GSMH Yöntemi, İstihdam Yöntemi, Vergi İncelemesi Yaklaşımı, MIMIC Yaklaşımı, Parasal Yaklaşım (Parasal Oran, İşlem Hacmi,

Ekonometrik Yaklaşım) olarak sınıflandırılabilir (Işık ve Acar, 2003; Akalın ve Kesikoğlu, 2007; Saraç, 2012).

GSMH Yöntemi: GSMH yöntemi, milli hasılanın hesaplanmasında kullanılan üretim, gelir ve harcama yaklaşımlarının aynı sonucu vermesi gerektiğini, eğer aynı sonucu vermiyorsa kayıt dışı ekonominin var olduğunu öne süren yaklaşımdır. Yöntem, tasarrufların döviz ve altın olarak tutulduğu ekonomilerde güvenilirlik konusunda eleştirilmektedir.

İstihdam Yöntemi: Bu yöntem, işgücü arzındaki artış hızı ile istihdam artış hızının aynı olması gerektiğini, eğer iki hız aynı değilse, işgücünün istihdam edilmeyen kısmı ya işsizliğe katkı sağlamakta ya da kayıt dışı istihdama yol açtığını öne sürmektedir.

Vergi İncelemesi Yaklaşımı: Mükelleflerin beyan ettiği matrah ile vergi incelemesi sonucu elde edilen matrahların karşılaştırılması ile oluşan matrah farkının kayıt dışı ekonomiyi ortaya koyduğunu belirten yaklaşımdır.

MIMIC Yaklaşımı: Para, işgücü ve üretim piyasalarının hepsini birden kayıt dışı ekonominin tespitinde kullanması bakımından diğer yöntemlerden ayrılmaktadır.

Parasal Yaklaşım: Parasal yaklaşımda kayıt dışı ekonomide faaliyetlerin nakit para ile gerçekleştirildiği düşüncesinden hareket edilmektedir.

Basit Parasal Yaklaşım: Toplam vadesiz mevduata göre dolaşımdaki toplam para miktarının oranındaki değişmelerin kayıt dışı ekonomi kaynaklı olduğunu, oranın yükselmesinin kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü gösterdiğini öne süren yaklaşımdır.

İşlem Hacmi Yöntemi: Yöntem, Fischer'in Miktar Teorisi eşitliğinden hareketle işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliklerin kayıt dışı ekonominin büyüklüğü verdiğini öne sürmektedir.

Ekonometrik Yaklaşım: Bu yaklaşımda kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni yüksek vergi oranı kabul edilmektedir. Vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı dönemlerde nakit para ihtiyacı arasındaki fark kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü göstermektedir.

2.2. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi kayıt dışı ekonomi konusu Türkiye’nin de başlıca yapısal problemleri arasındadır. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de kayıt dışı ekonomi konusu kayıt dışı istihdamın boyutları, ülkemizde kayıt dışı istihdamla mücadele yolunda atılan adımları ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları ile ilgili olarak literatürde daha önce yapılmıŐ araştırmaların bulgularına yer verilecektir.

2.2.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı istihdam konusu gelişmekte olan ülkelerde çalışma hayatının sosyoekonomik bir sorunudur. Ülkelerin ekonomik ve mali yapısı ile birlikte özellikle tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve buna bağlı yoksulluk ve işsizlik artışı gibi konular, kayıt dışı istihdamı etkilemektedir. İşverenlerin üretim maliyetlerini düşürüp kazanç elde etme güdülerinin yanında çalışanların işsiz kalmamak ve kısmen de olsa kazanç elde edebilmek amacı kayıt dışı ekonominin çarklarının dönmesine neden olmaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018: 42).

TÜİK hane halkı işgücü verilerine göre Türkiye’de kayıt dışı istihdamın boyutları Tablo 17’de görülmektedir. Buna göre 2000 yılında toplam 21,5 milyon olan toplam istihdam içerisinde 10,9 milyon kayıt dışı istihdam edilenlerin olduğu ve kayıt dışı istihdamın oranının %50,60 olduğu görülmektedir. 2010 yılına geldiğinde %43,20’ye gerileyen kayıt dışı istihdam oranı, 2018 yıl sonu itibariyle %33,40’a gerilemiştir.

Tablo 17: Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

	Toplam İstihdam (bin)	Kayıt Dışı İstihdam (bin)	Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)
2000	21.581	10.925	50,60
2001	21.524	11.382	52,80
2002	21.354	11.133	52,10
2003	21.147	10.943	51,70
2004	19.632	9.843	50,10
2005	20.066	9.666	48,20
2006	20.423	9.593	46,90
2007	20.738	9.423	45,40
2008	21.194	9.220	43,50
2009	21.277	9.328	43,80
2010	22.594	9.772	43,20
2011	24.110	10.139	42,00
2012	24.821	9.685	39,20
2013	25.524	9.379	36,70
2014	25.933	9.069	34,90
2015	26.621	8.937	33,50
2016	27.205	9.111	33,50
2017	28.189	9.575	34,00
2018	28.816	9.631	33,40

Kaynak: (TÜİK, 2019).

TÜİK tarafından açıklanan son istihdam verileri ise 2019 yılı mart ayına aittir. Buna göre toplam istihdam Mart 2019 itibariyle 27 milyon 795 bin seviyesine gerilemiştir. Buna karşılık Mart 2019 itibariyle herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,5 puan artışla %33,9 olarak gerçekleşmiştir. Verilerden görüldüğü üzere toplam istihdam yaklaşık 1 milyon kişi azalmış, kayıt dışı istihdam ise bir önceki yılın aynı dönemine göre artış göstermiştir.

Türkiye’de kayıt dışı ticaretin boyutları ile ilgili olarak Marka Koruma Grubu’nun 2017 yılında yayınladığı geniş kapsamlı “21. Yüzyılın Sorunu: Kaçak, Taklit ve Sahte Ürünlerin Ticareti” raporunda taklit, sahte ve kaçak ürünlerin en yaygın olarak görüldüğü sektörlerin görsel-işitsel ürünler, müzik eserleri, yazılım ve oyun, ilaç, gıda ve içecek, giyim eşyaları, alkollü içki, otomotiv ve aksesuarları, elektrikli aletler ve elektronik, tütün ürünleri, akaryakıt ve parfüm, kozmetik ve kişisel bakım kategorilerinde olduğu belirtilmiştir. İlgili raporda silah, uyuşturucu, göçmen ve tarihi eser kaçakçılığı gibi yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler kapsam dışı bırakılmıştır. Tablo 18’de Türkiye’deki yurt içi satışlarda sahte ve taklit ürünlerin değerine ilişkin tahminler kategorilere göre görülmektedir.

Tablo 18: Türkiye’de Yurt İçi Satışlarda Sahte veya Taklit Ürünlerin Değeri (Milyon \$)

Kategori	Değer
Elektrikli cihazlar	1070,0
Örme giyim eşyası	624,8
Örülmemiş giyim eşyası	458,4
Ayakkabı	419,2
Kâğıt ve karton	400,2
Mobilya	264,0
Dokunabilir maddelerden yapılan hazır eşyalar	168,9
Mensucat ürünleri	156,2
Tütün	154,6
Sebze ve meyve	124,2
Uçucu yağlar	120,5
Şeker ve şeker mamulleri	120,3
Plastik ve plastik mamulleri	115,3
Kıymetli taşlar, madenler	102,8
Diğer	1092,8
Toplam	5392,2

Kaynak: Marka Koruma Grubu, 2017.

Bu noktada akaryakıt ve tütün ürünlerine ayrı bir parantez açmak gereklidir. Akaryakıt ve tütün ürünleri çok hızlı bir şekilde nakit paraya dönüştürülebilen ve taklit ya da sahtenin yanı sıra kaçak kapsamına da girdiğinden, kayıt dışılığın boyutunun olduğundan çok daha düşük hesaplanma ihtimali yüksektir. Örneğin

Eylül 2018’de Meclis’e verilen bir soru önergesine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın verdiği resmi yanıtı göre 2018 yılının ilk 8 ayında Ticaret Bakanlığı’nın denetimleri sonucunda yakalanan kaçak akaryakıt miktarının 10 bin 186 ton olduğunu, İçişleri Bakanlığı’nın yaptığı denetimlerde ise 2 milyon 848 bin 415 litre kaçak akaryakıt ele geçirildiği açıklanmıştır. Yakalanan bu kaçak akaryakıtın piyasa değeri ise 500 milyon TL’yi bulmaktadır (Yeniçağ, 2018).

TAPDK verilerine göre ise 2018 yılı itibariyle sigara piyasasının büyüklüğü 56 milyar TL’ye ulaşmıştır. Yapılan Boş Paket Araştırması’na göre 2014 yılı itibariyle sigara piyasasında kaçak ürün oranı %13,3’tür. Tütün piyasasında kaçak oranına ilişkin güncel veri bulunmasa da 2014 yılı verileri baz alınarak yapılan hesaplama sonucunda kabaca 7 milyar TL’den fazla bir kaçak olduğu görülmektedir (Tütüneksper, 2018).

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi yaratan ve yurt dışına kayıt dışı olarak kaynak aktarımına neden olan bir diğer önemli unsur da yasadışı bahis sektörüdür. MASAK verilerine göre Türkiye’de yasa dışı bahis pazarının büyüklüğü 42 milyar TL’yi aşmış durumdadır. Karşılaştırma yapmak adına, ülkemizde yasal olarak bahis oynatan kuruluş olan İddaa’nın yıllık cirosu ise 11 milyar TL’dir.

Görüldüğü üzere ülkemizde sahte, taklit ya da kaçak ürünlerin 5,4 milyar dolar, kaçak akaryakıtın 500 milyon TL, yasa dışı bahsin ise 42 milyar TL’lik büyüklüğü olduğu görülmektedir. Bu rakamlara yasa dışı faaliyetler sonucu elde edilen suç gelirlerinin dahil olmadığı düşünüldüğünde, ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin çok yüksek boyutlarda olduğu görülmektedir.

2.3.2. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yöntemleri

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile mücadele edebilmek için 2 yıllık dönemleri kapsayan eylem planları Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanmaktadır. Yayınlanan son eylem planı da 2019-2021 dönemini kapsamaktadır. Eylem Planı’na göre 2019-2021 döneminde kayıt dışı ekonomi ile mücadelede aşağıdaki bileşenlerden faydalanılacaktır. Tablo 19’da Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile mücadele yöntemlerine yer verilmiştir.

Tablo 19: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yöntemleri

Bileşen 1: Gönüllü Uyum Seviyesinin Yükseltilmesi

1. Hane halkı anket sonuçları yardımıyla kayıt dışı ekonominin boyutlarının ölçülmesi
2. Makroekonomik ve finansal veriler değerlendirilerek vergi açığının hesaplanması
3. Vergisel yükümlülüklerini aksatmadan yerine getiren mükelleflere kamu hizmetlerinde ayrıcalık tanınmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması
4. Yeni mükelleflere vergisel yükümlülükler ve kayıt dışı istihdamın dezavantajları konusunda bilgilendirmeler yapılması
5. Vergi kanunlarında yer alan pişmanlık ve uzlaşma gibi konulardan mükelleflerin nasıl yararlanacağına yönelik bilgilerin mükelleflere iletilmesi

Bileşen 2: Denetim Kapasitesinin Daha Güçlü Hale Getirilmesi

1. Ödemelerin nakit yerine banka kartı vb. ürünlerle yapılmasını teşvik amacıyla kart kullanıcıları ve üye işyerlerine avantaj sağlayan düzenlemelerin hayata geçirilmesi
2. Kayıt dışılığın yoğun olduğu sektörlerde yeni elektronik uygulamaların yaygınlaştırılmasının sağlanması
3. e-Arşiv ve e-Faturanın yaygınlaştırılması
4. Gümrük rejimleri ve serbest bölge, dahilde işleme rejimi gibi uygulamaların amacı dışında kullanımını engelleyecek mekanizmaların kurulması
5. Tarımsal borsaların kurulması ve borsalarda otomasyonun sağlanması,
6. SGK ve GİB veri tabanları ile riskli görülen işletmelere yerinde fiili denetim yapılması,
7. Üçten fazla işçi çalıştıran yerlerde ödemelerin bankalar yoluyla gönderilmesinin sağlanması,
8. Spor müsabakaları, konserler, şehir içi ve şehirler arası yolcu taşımacılığı gibi biletli etkinlik ve seyahatlerde e-bilet uygulamasına geçilmesi

Tablo 19: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yöntemleri (Devamı)

Bileşen 3: Mevzuatın Gözden Geçirilmesi ve Düzenlemeler Yapılması
Bileşen 4: Kurumlararası Veri Paylaşımının Geliştirilmesi
1. E-devlet kapısı aracılığı ile verilerin kamu kurumları arasında paylaşılması
Bileşen 5: Toplumsal farkındalığın artırılması
1. Nakit ekonomisiyle mücadele kapsamında ödeme işlemlerinde bankacılık ürünlerinin kullanımının özendirilmesi
2. Kayıtlı kadın istihdamına yönelik farkındalık faaliyetlerinin yapılması
Kaynak: GİB, 2019.

2.3.3. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Yönelik Yazın Taraması

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları ile ilgili olarak birçok farklı çalışma yapılmıştır. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ölçümüne yönelik olarak yapılan araştırmaların bulgularına yer verilecektir.

Öğünç ve Yılmaz (2000), sabit oran yöntemi kullanarak 1960-1998 dönemleri ile 1971-1999 dönemlerini ayrı ayrı incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, 1960-1998 dönemi için kayıt dışı ekonominin %46’ya kadar ulaştığını, 1971-1999 dönemi için ise %11 ila %22 arasında seyrettiğini ortaya koymaktadır.

2000 yılı öncesindeki 30 yıllık dönemin verilerini kullanarak Türkiye’de kayıt dışı ekonominin tahminine yönelik bir çalışma Çetintaş ve Vergil (2003) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1971-2000 yılları arasındaki veriler Tanzi metodolojisinden faydalanılarak ekonometrik analize tabi tutulmuş ve nakit para talebi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda 2000 yılı itibariyle kayıt dışı ekonominin resmi ekonomiye oranının %24 olduğu tahmin edilmiştir.

Us (2004), elektrik tüketimi ile kayıt dışı ekonomi ilişkisini incelemiş ve 1979-2000 verileri ile kayıt dışı ekonominin GSYH’ye oranının %6 ila %33 arasında değiştiğini ortaya koymuştur. 1987-2002 verileri ile yapılan ekonometrik analiz sonucunda ise bu oranların %3 ila %12 arasında değiştiği ortaya konulmuştur.

İlgin (2005), sabit oran yöntemiyle 1968-2001 verilerini kullanarak analizini gerçekleştirmiş ve kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranının %31 ile %84 arasında değiştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Vergi yöntemiyle 1985-2001 verilerini kullanarak yaptığı analizde de kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranının %36 ile %184 arasında değiştiğini ortaya koymuştur.

Baldemir, Gökalp ve Avcı (2005), MIMIC modeli ile 1980-2003 dönemi verilerini kullanarak kayıt dışı ekonomiyi tahminlemeye çalışmış ve kayıt dışı ekonominin boyutlarının %12 ile %30 arasında değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Savaşan ve Altındemir de (2007), aynı model yardımıyla 1970-1998 verilerini kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ilgili dönemde kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranı %10 ile %45 aralığında değişmektedir.

Akalın ve Kesikoğlu (2007), parasal oran yöntemiyle 1970-2005 verilerini inceleyerek kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranının %47'leri bulunduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte aynı çalışmada aynı verilerle geliştirilmiş oran yöntemine göre de %17 ile %139 arasında değişen değerlere ulaşılmıştır.

Karanfil ve Özkaya (2007), Kalman Filtresi yardımıyla 1973-2003 verilerini incelemiş ve kayıt dışı ekonomimin %12 ile %30 arasında seyrettiğini ortaya koymuştur.

Erkuş ve Karagöz (2009) Türkiye'de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve buna bağlı olarak vergi kaybını tahminleyebilmek için 1970-2005 dönemi verileri ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Tanzi'nin metodolojisinden faydalanarak gerçekleştirilen ekonometrik analiz sonucunda Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranının %86,73 ile %35,37 arasında seyir gösterdiği ortaya konulmuştur.

Tütüncü ve Zengin (2016), Türkiye'de kayıt dışı ekonominin tahmini 2005:4 ile 2013:4 dönemini kapsayan verilerle incelemiştir. Buna göre ilgili dönemler arasında kayıt dışı istihdamın çalışmayan nüfusa oranı %5 olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca aynı dönem verileri kullanılarak Basit Parasal Oran yaklaşımı ile yapılan hesaplama sonucunda kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranının %8 olduğu

belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin ekonomik kriz döneminde artış eğiliminde olduğunu da göstermektedir.

2.3. TÜRKİYE’DE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ

Gelişmiş ülkelerdeki finans sisteminin yerleşikliği, para hareketlerinin bankalar aracılığı ile yapılmasını sağlamakta ve bu para hareketleri de bankacılık sisteminde izler bırakmaktadır. Bankacılık sistemi içerisinde paranın izlerinin bulunması ise kayıt dışı ekonomi ile mücadelede etkinliği artırır. Buna karşılık finans sisteminin yeterince gelişmediği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise parasal hareketlerin nakde dayalı olması nedeniyle takibi çok zordur. İşlemin nakit ile yapılması nedeniyle işleme dair herhangi bir iz bulmak imkânsız hale gelir (Aslanoğlu, 2008: 206).

Parasal faaliyetlerin izlenmesi ile kayıt dışı kazançların ortaya çıkarılması çabaları artmaktadır. Ayrıca bireylerin varlıklarında meydana gelen artışların nedeni ve nasılının izlenmesi ve parasal hareketlerinin takibi ile kayıt dışı faaliyetlerin boyutu azaltılabilir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de parasal hareketlerin her koşulda ve alt limitsiz olarak finans sektöründeki aracı kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmesinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler getirilebilir. Banka ve kredi kartlarının kullanımıyla işlemlerin bankacılık sistemi içerisinde yapılması, ekonomik faaliyetin iz bırakmasını sağlayacak ve bu da kayıt dışı ekonomi ile mücadeleyi sağlayacaktır (Aslanoğlu, 2008: 206).

Kayıt dışı ekonominin bankacılık sistemi ile sıkı bir ilişkisi söz konusudur. Bir faaliyet ne kadar bankacılık sistemi üzerinden yürürse o kadar kayıt altına girmiş olmaktadır. Buna karşılık ekonomik faaliyet ne kadar nakit para ile yapılırsa, o kadar kayıt dışı riski söz konusudur. Bu durumda kayıt dışı ekonomi ile mücadelede bankacılık ürünlerinin kullanımının yaygınlaştırılması gereklidir.

Son dönemde kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında dikkat çekici bir gelişme Danimarka’da yaşanmıştır. “2030 İtibariyle Nakitsiz Toplum” hedefi kapsamında yasa değişikliği ile ülkedeki market, restoran ve alışveriş mağazalarının, yalnızca kart ya da internet üzerinden ödeme seçenekleri ile faaliyet

göstermesi planlanmaktadır. Ayrıca ülkede 2017 yılında yürürlüğe giren yasa ile işletmelere 22:00 – 06:00 saatleri arasında nakit kabul etmeme tercihi de sunulmuştur. Bu karar, güvenlik ve ekonominin kayıt altına alınmasının bir adımı olarak kabul edilmekle birlikte hükümetin vatandaşlarını tamamen kontrolü altına alacağı yönünde eleştirilere de uğramaktadır (WEB1, 2019).

Nakitsiz bir yaşama geçiş yapabilmek için kullanımının yaygınlaştırılması gereken banka ve kredi kartı gibi ürünlerin yanında, kullanımının azaltılması gereken ATM gibi ürünler de söz konusudur. Bu kapsamda bir diğer İskandinav ülkesi olan İsveç'te bulunan 1600 banka şubesinden 900 kadarı nakit depolamayı bırakmış ve ATM sayılarında da düşüş yaşanmıştır. Dolaşımda olan nakit para İsveç'te 2009 yılında 106 milyar İsveç Kronu iken, 2016'da 60 milyar İsveç Kronu'na inmiştir (WEB2, 2019).

Nakitsiz bir toplum olma ideali İskandinav ülkeleri için ulaşılabilir bir hedef iken, ülkemiz açısından en azından 2019 itibariyle nakitsiz bir topluma geçiş yapmak kolay gözükmemektedir. Ülkemizdeki ATM sayıları incelendiğinde de ATM sayılarında düşüşün yerine bir artışın olduğu görülmektedir. Yalnızca son 3 yıl içerisinde ATM sayısı 48 binden 52 bine ulaşmış durumdadır. Bununla birlikte POS cihazlarının sayısı ise düşüş eğilimindedir. Son 3 yıl içerisinde POS cihazlarının sayısı yaklaşık 2 milyondan 1,6 milyon seviyesine gerilemiştir. ATM sayılarındaki artış ve POS cihazlarının sayısındaki azalış, ülkemizdeki nakit para kullanımının yaygınlığını göstermesi açısından çarpıcı veriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma Türkiye'de bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine yönelik ilk çalışma olduğundan, literatür taramasına yer verilememiştir.

2.4. DEĞERLENDİRME

Kayıt dışı ekonomi, ekonomideki çoğu zaman olumsuz bir durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile yasal olmayan bir mal ve hizmetin ticareti ya da yasal bir malın ya da hizmetin yasal olmayan durumlar altında değiştirildiği ekonomiyi ifade etmektedir.

Kayıt dışı ekonomi hem bir neden hem bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi yükünün ve sosyal güvenlik primlerinin artması çoğu zaman kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesine neden olmaktadır. Ayrıca yüksek enflasyon, ekonomik krizler, nüfus artışı, göçler, adaletsiz gelir dağılımı, sosyal güvenlik sisteminin etkin çalışmaması, sendikal haklardan mahrumiyet, iş kanundaki eksiklikler, vergi denetiminin yetersizliği, vergi idaresinin etkinsizliği, vergiye karşı direnç, vergi oranlarının yüksekliği, muhasebe hizmetlerinin yetersizliği ve siyasal baskılar gibi konular kayıt dışı ekonominin nedenleri arasındadır.

Kayıt dışı ekonomi her ne kadar zihinde olumsuz çağrılara yol açsa da olumlu etkileri de yok değildir. Ekonomik etkilerini bir kenara bırakırsak, toplumsal hayatta vasıfsız diye tabir edilen kesimin gelir elde etmesini sağlamakta ve böylece sosyal patlamaların önüne geçilebilmektedir. Bu da yoksulluğun azaltılması anlamını taşımaktadır. Ayrıca mal ve hizmetlerin ucuzlamasını sağlayabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, doğası gereği kayıt altında olmadığından ölçülmesi ve tahminlenmesi oldukça zordur. Ancak yine de kayıt dışı ekonominin ne boyutlarda olduğunu ortaya koymak için farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar, farklı verileri kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin en önemli çıktılarından biri şüphesiz kayıt dışı istihdamdır. Ülkemizde 20 yıl önce toplam istihdamın yarıdan fazlası kayıt dışı iken, Mart 2019 itibariyle %33,9 seviyesine gerilemiştir. Ancak yakın dönemde yaşanan TL'nin değer kaybı ve artan enflasyona bağlı olarak bir önceki yılın aynı dönemine göre %1,5 artış gösterdiğini de unutmamak gerekir.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin önlenebilmesi için Gelir İdaresi Başkanlığı'nın öncülüğünde 2 yıllık dönemleri kapsayan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı oluşturulmaktadır. Bu planların sonuncusu olan 2019-2021 Eylem Planı'nda ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile mücadele edebilmek için beş ana başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar Gönüllü uyum seviyesinin yükseltilmesi, denetim kapasitesinin daha güçlü hale getirilmesi, mevzuatın gözden

geçirilmesi ve düzenlemeler yapılması, kurumlar arası veri paylaşımının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması olarak sıralanmıştır.

Kayıt dışı ekonominin boyutları konusu, sıklıkla araştırılmaktadır. 2000'li yıllardaki araştırmaların bulguları incelendiğinde, farklı yaklaşımlara göre kayıt dışı ekonominin boyutlarının (kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranının) %184'lere kadar varabildiği ortaya konulmuştur.

Genel bir değerlendirme ile tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kayıt dışı ekonomi önemli bir problemdir ve devletin vergi geliri kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle de nakitsiz toplum olma hayali yalnızca gelişmiş İskandinav ülkelerinin değil Türkiye'nin de hayali ve hedefi olmalıdır. Bu kapsamda ATM'lerin sayısı düşürülmeli, POS cihazlarının sayısı artırılmalı, banka ve kredi kartlarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde genel hatlarıyla kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki boyutları ve kayıt dışı ekonomi ile bankacılık ürünlerinin kullanımı ilişkisine yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'de bankacılık ürünlerinin kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine yönelik MIDAS yöntemi ile yapılan analize ve bulgulara yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK ÜRÜNLERİ KULLANIMININ KAYIT DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomiye etkisi, bu etkinin MIDAS yöntemi kullanılarak analiz edilmekte ve bulgular ortaya konmaktadır.

3.1. VERİ SETİ VE ANALİZİ

Bu çalışmada Türkiye'deki bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomiye olan etkisi tahminlenmektedir. Kayıt dışı ekonomi, Türkiye'deki banka kartı, kredi kartı, ATM ve POS sayısı, internet bankacılığı, mobil bankacılık verileri olmak üzere 3 farklı frekansa sahip veri seti kullanılmıştır. Analizde; 2002-2016 dönemine ait kayıt dışı ekonomi büyüklükleri yıllık, 2002M01-2016M04 dönemine ait Türkiye'deki banka kartı, kredi kartı, ATM ve POS sayısı aylık, 2006Q2-2016Q1 dönemine ait internet bankacılığı kullanan aktif müşteri sayısı çeyreklik, 2011Q1-2016Q1 dönemine ait mobil bankacılık kullanan aktif müşteri sayısı çeyreklik olarak kullanılmıştır. Türkiye'deki banka kartı, kredi kartı, ATM ve POS sayısı verileri Bankalararası Kart Merkezi'nden (BKM), internet bankacılığı, mobil bankacılık kullanan aktif müşteri sayısı Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'den alınmıştır. 1971-2016 yıllarına ait kayıt dışı ekonomi büyüklükleri ise Çetintaş ve Vergil'in (2003) ve Güler ve Toparlak'ın (2018) çalışmalarından alınmıştır.

Tanzi'nin (1983: 284) kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için çalışmasında kullandığı yöntem parasalcı yaklaşımdır. Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi büyüklükleri için Çetintaş ve Vergil (2003)'in çalışmasından yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi büyüklükleri belirlemek için Tanzi'nin nakit para talebi denklemi baz alınmıştır. Para talebi denklemi şu şekilde oluşturulmuştur (Çetintaş ve Vergil, 2003: 24):

$$M_t = \beta_0 + \beta_1 Y + \beta_2 VG + \beta_3 F + \beta_4 MF$$

M_t: dolanımdaki reel para miktarı

Y: kişi başına reel milli gelir

VG: vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı

F: fiyat endeksi (1987=100)

MF: yıllık nominal mevduat faiz oranını göstermektedir.

Yukarıda bahsi geçen değişkenlerin logaritması alınırsa ($\beta_0' = e^{\beta_0}$);

$$\mathbf{LNM}_t = \beta_0 + \beta_1 \mathbf{LnY} + \beta_2 \mathbf{LnVG} + \beta_3 \mathbf{LnF} + \beta_4 \mathbf{LnMF}$$

M_t: dolaşımdaki reel para miktarı (bağımlı değişken)

Y: kişi başına reel milli gelir (bağımsız değişken)

VG: vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı (bağımsız değişken)

F: fiyat endeksi (bağımsız değişken)

MF: yıllık nominal mevduat faiz oranı (bağımsız değişken)

Söz konusu denklemde β_1 ve β_2 'nin beklenen katsayıları pozitif işaretli buna rağmen, β_3 ve β_4 'ün beklenen katsayıları negatif işaretlidir.

Çetintaş ve Vergil (2003:25) çalışmalarında, Johansen eştümleme (koentegrasyon) testinden yararlanarak 1971-2000 dönemi Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi büyüklüklerini ölçmektedir. Tablo 20'de Çetintaş ve Vergil'in (2003: 28) Türkiye'de 1971-2000 dönemine ait hesapladıkları kayıt dışı ekonomi büyüklüklerine yer verilmiştir.

Tablo 20: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü (Cari Fiyatlarla Milyar TL) (1971-2000)

Yıllar	Dolanımdaki Para (DP)	Hesaplanan Dolanımdaki Para (DPI)	Sıfır Vergi Oranında Hesaplanan Dolanımdaki Para	İllegal Para (DPI-DP2)	Paranın Gelir Hızı	Kayıt dışı Ekonomi	Oran (%)
1971	13.900	15.631	6.137	9.494	5,8	55.065	18,8
1972	15.900	18.623	6.712	11.911	5,7	67.893	19,2
1973	20.700	22.606	8.038	14.568	5,4	78.667	18,8
1974	26.100	26.821	9.287	17.534	5,7	99.944	19,6
1975	32.900	32.503	11.620	20.883	5,7	119.033	18,0
1976	42.400	40.907	13.960	26.947	5,6	150.903	17,9
1977	62.900	58.121	19.012	39.109	5,2	203.367	18,2
1978	94.000	84.802	27.437	57.365	5,6	32.144	19,6
1979	144.000	130.136	42.158	87.978	6,3	554.261	21,1
1980	218.000	249.481	84.788	164.693	6,9	1.136.382	21,3
1981	280.000	312.493	105.850	206.643	7,7	1.591.151	20,9
1982	411.000	452.083	149.270	302.813	7,4	2.240.816	21,8
1983	548.000	561.377	201.472	359.905	6,7	2.411.364	16,8
1984	736.000	874.596	299.685	574.911	8,8	5.059.217	22,5
1985	1.011.000	1.166.081	443.203	722.878	10,1	7.301.068	21,4
1986	1.300.000	1.580.642	588.867	991.775	10,1	10.016.928	20,4
1987	2.208.000	2.246.539	825.755	1.420.784	8,9	12.644.978	16,8
1988	3.424.000	4.096.855	1.484.782	2.612.073	11,7	30.561.254	23,1
1989	6.833.000	6.317.299	2.380.946	3.936.353	11,9	46.842.601	21,6
1990	11.377.600	9.736.808	3.640.120	6.096.688	13,0	79.256.944	21,0
1991	17.448.900	16.703.980	6.175.956	10.528.024	14,2	149.497.941	23,6
1992	30.388.900	28.543.030	10.224.750	18.318.280	14,3	261.951.404	22,9
1993	51.645.100	48.636.400	17.160.920	31.475.480	15,7	494.165.036	24,1
1994	102.328.400	104.417.800	36.419.510	67.998.290	16,9	1.149.171.101	28,5
1995	189.465.200	192.561.200	63.695.960	128.865.240	20,2	2.603.077.848	31,3
1996	319.024.000	331.211.100	113.362.400	217.848.700	16,7	3.638.073.290	22,8
1997	610.871.000	645.766.600	213.665.700	432.100.900	19,3	8.339.547.370	26,1
1998	1.057.863.500	1.238.110.000	396.549.000	841.561.000	21,5	18.093.561.500	29,9
1999	1.887.153.000	2.034.062.000	632.768.900	1.401.293.100	18,0	25.223.275.800	26,8
2000	3.196.942.000	2.928.518.000	882.328.400	2.046.189.600	18,8	38.468.364.480	24,7

Kaynak: Çetintaş ve Vergil, 2003: 28.

Yapılan analiz, kayıt dışı ekonominin 1971-2000 dönemi için dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir. 1971 yılında %18 olan kayıt dışı ekonominin oranı, 1988 yılında %23, 2000 yılında ise %24 olarak gerçekleşmiştir. İlgili yıllar arasında en yüksek kayıt dışı ekonomi oranınının 1995 yılında %31 gibi yüksek bir düzeye ulaştığı görülmektedir.

Güler ve Toparlak (2018: 217) çalışmalarında, Çetintaş ve Vergil'in yönteminin izlendiği 2001-2016 dönemi Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi büyüklüklerini tahminlemiştir. Tablo 21'de, Çetintaş ve Vergil'in (2003: 28) Türkiye'de 2001-2016 dönemine ait kayıt dışı ekonomi büyüklüklerine yer verilmiştir.

Tablo 21: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü (Cari Fiyatlarla Milyar TL) (2001-2016)

Yıllar	Dolanımdaki Para (DP)	Hesaplanan Dolanımdaki Para (DP1)	Sıfır Vergi Oranında Hesaplanan Dolanımdaki Para (DP2)	İllegal Para (DP1-DP2)	Paramın Gelir Hızı	Kayıt dışı Ekonomi	Oran (%)
2001	939.904.850	2.116.734.610	1.558.187.655	558.546.955	25,6	14.275.533.265	59,4
2002	1.295.682.350	3.317.710.671	2.435.715.837	881.994.834	27,0	23.857.552.801	68,1
2003	1.782.164.458	4.462.009.322	3.246.762.324	1.215.246.998	25,5	31.011.213.806	68,2
2004	2.579.470.341	5.646.250.688	4.121.221.635	1.525.029.053	21,7	33.051.033.414	59,1
2005	3.531.057.629	6.753.286.155	4.868.183.998	1.885.102.157	18,4	34.644.083.968	53,4
2006	6.498.796.272	8.110.966.018	5.860.159.636	2.250.806.382	11,7	26.266.261.443	34,6
2007	6.976.828.505	9.194.623.894	6.635.532.472	2.559.091.422	12,1	30.927.672.401	36,7
2008	8.026.300.798	10.604.456.489	7.666.104.660	2.938.351.829	11,8	34.798.148.266	36,6
2009	9.329.788.403	10.555.907.982	7.609.347.678	2.946.560.304	10,2	30.083.975.908	31,6
2010	11.520.984.966	12.387.528.644	8.895.289.923	3.492.238.721	9,5	33.306.784.455	30,3
2011	14.590.965.529	15.127.819.028	10.857.179.101	4.270.639.927	8,9	37.982.858.926	29,3
2012	16.125.440.878	16.581.419.784	11.913.327.029	4.668.092.755	8,8	41.014.362.409	28,9
2013	19.873.312.388	18.608.009.270	13.362.119.443	5.245.889.827	7,9	41.371.194.238	26,4
2014	23.669.805.673	21.227.710.462	15.302.239.238	5.925.471.224	7,4	43.763.426.861	25,0
2015	28.824.054.698	24.333.645.801	17.511.903.033	6.821.742.768	6,8	46.212.779.862	23,7
2016	33.734.342.570	32.644.621.351	23.428.922.572	9.215.698.779	6,1	56.008.012.509	27,3

Kaynak: Güler ve Toparlak, 2018: 217.

Tahmin edilen sonuçlara göre, 2001 yılında kayıt dışı ekonominin oranı %59,4, 2015 yılında %23,7, 2016 yılında ise 2001 yılına göre önemli bir ölçüde azalma ile %27,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İlgili yıllar arasında en yüksek kayıt dışı ekonomi oranı 2003 yılında %68,2 olarak tahminlenmiştir. 2000 yılında %24,7 olarak tahminlenen kayıt dışı ekonomi oranı, 2001 yılında %59,4 gibi oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. 2001 yılında bu derece yüksek düzeyde artış göstermesinin nedenleri olarak 2000 Kasım ve 2001 Şubat dönemlerinde gerçekleşen faiz, enflasyon, döviz ve bankacılık krizi olarak nitelendirilebilecek krizlerin etkisi ve kriz sonrasındaki yapısal değişiklikler gösterilebilir.

Yapılan tüm analizler E-Views 10 paket programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde MIDAS yönteminden faydalanılmıştır. Analize geçmeden önce, mevsimsel bazda kullanılan bağımsız değişkenler mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Mevsimsel etkilerden arındırılmasında, TRAMO/SEAT filtreleme yöntemi kullanılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ: KARIŞIK FREKANSLI VERİLERİN MODELLENMESİ VE MIDAS (MIXED-DATA SAMPLING) YÖNTEMİ

Zaman serisi, belirli bir dönemde gözlemlerin aldıkları sayısal olarak değerlerin bir araya getirilmesi ile oluşur. Zaman serisi yöntemlerinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin aynı frekansta olmaları zorunludur. Yapılacak analizlerde bağımlı değişkenler aylık, çeyreklik veya yıllık frekansta ise, bağımsız değişkenlerinde de aylık, çeyreklik veya yıllık frekansta olması, farklı frekansta olmamaları gerekmektedir.

Ghysels ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilen Mixed-Data Sampling (MIDAS) yöntemi, farklı frekansa sahip verilerin bir arada kullanılmasına imkan sağlar. Bu yöntemde bağımlı değişken frekansı bağımsız değişken veya değişkenlerin frekansından daima daha düşük olmak zorundadır. Böylece MIDAS yaklaşımı yüksek frekanslı serinin her bir gözlemindeki maksimum bilgiyi kullanabilmektedir.

MIDAS regresyon yöntemi temelde daraltılmış parametrelerle ifade edilmiş, farklı frekanslarda örneklenen süreçlerin indirgenmiş form regresyonlarıdır. Basit lineer MIDAS regresyonu:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 B(L^{1/m})X_{t-1}^{(m)} + \varepsilon_t^{(m)}$$

$B(L^{1/m}) = \sum_{j=0}^{j^{max}} B(j) L^{j/m}$; $L^{1/m}$ operatöründeki j^{max} 'in polinom uzunluğudur (Ghysels, Santa-Clara ve Volkanov, 2004: 2).

Farklı frekanstaki veri örnekleme sıklığının kullanılabilirliği zaman serisi verileri ile çalışan araştırmacılar için daima bir çelişkiyi temsil eder. Bir taraftan, yüksek frekansta var olan değişkenler potansiyel olarak değerli bilgiler içerir. Diğer taraftan, eğer değişkenlerin bazıları düşük frekansta mevcut ise, araştırmacılar direkt olarak yüksek frekanslı bilgileri kullanamazlar. Çünkü çoğu zaman serisi regresyonları aynı frekanstaki veri örneklemini içerir. Sol taraf ve sağ taraf değişkenlerini aynı frekansta kullanabilmek için böyle durumlarda ortak çözüm “ön-filtrelemek”tir. Bu yolla, potansiyel olarak birçok yararlı bilgi atılabilir. Bundan dolayı değişkenler arasındaki ilişkiyi yorumlamak zorlaşır. Alternatif olarak, Ghysels, Santa-Clara ve Valkanov (2004b), (2004) ve (2005) farklı frekanslarda örneklenen değişkenlere doğrudan uyum sağlayan regresyonları ileri sürmüşlerdir. Mixed-Data Sampling (MIDAS) farklı frekanslarda örneklenecek olan zaman regresyonlarının sol ve sağ taraf değişkenlerini sağlayan basit, kısıtlı ve esnek zaman modeli sınıfını temsil eder (Sinko, 2008: 1-2). Çalışmada kullanılan veriler farklı frekansta olduğundan dolayı Mixed Data Sampling (MIDAS) yöntemi kullanılmıştır.

3.3. MIDAS YÖNTEMİ İLE BİR UYGULAMA VE BULGULAR

MIDAS yöntemi polinomlarla tanımlandığı için, bir polinom fonksiyonuna dayanmaktadır. Polinom fonksiyonu ise doğrusal olmayan bir yapının modellenmesinde kullanılan matematiksel bir terimdir. Örneğin; bir kuadratik fonksiyon 2. Dereceden bir polinom fonksiyondur. İktisattaki bir toplam maliyet fonksiyonu ise 3. Dereceden bir polinom fonksiyondur. Bu anlamda MIDAS

yöntemi Almon gecikme modeline dayanan bir doğrusal olmayan regresyon modelidir.

Almon polinomlu MIDAS regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \beta_i L_i Y_t + \gamma \sum_{k=1}^m \phi(k; \theta) L_{HF}^k X_t + \varepsilon_t$$

Burada, Y_t kayıt dışı ekonomiyi, X_t 'ler ise sırasıyla modelde kullanılan bağımsız değişkenleri göstermektedir. Bu çalışmada, MIDAS regresyon yönteminde Almon Polinomuna dayanan yaklaşım tercih edilmiştir. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin en önemli nedeni, çalışmada kullanılan veri setine en uygun ve kullanılan yöntemler arasında literatürde en yaygın olmasıdır.

Yukarıda verilen regresyonda 2. Dereceden polinom katsayıları yorumlanmaktadır. Bu katsayının yorumlanma nedeni, çalışmada yer alan mobil bankacılık haricindeki bağımsız değişkenlerin ortalama etkisinin PDL02 katsayı ile ifade edilmesidir. Mobil bankacılık analizinde sadece PDL01 katsayısının olmasının nedeni ise, gözlem sayısının yetersiz olması ve bu nedenle fonksiyonun doğrusal bir yapıda modellenmesidir.

Ghysels ve diğerleri (2004), MIDAS geliştirirken bağımlı ve bağımsız değişkenlerin durağan oldukları varsayımını yapmışlardır. Böylelikle düşük frekanslı bağımlı değişken ile yüksek frekanslı bağımsız değişkenlerden herhangi birinin geçmiş değerleriyle olan kovaryansının elde edileceğini belirtmişlerdir.

Zaman döneminin kısa olmasından ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon yüksekliği nedeni ile bağımsız değişkenler modelde tek tek ele alınmıştır. Toplu olarak alınmış olsaydı değişkenlerin doğrudan etkisi ortadan kalkacak ve aynı zamanda çoklu doğrusal bağlantı problemine yol açacağından marjinal etkileri görünmeyecekti. Bu değişkenlerin yanına yapısal bir değişken olarak enflasyon verisi dahil edilmiştir.

Araştırılan hipotezlere çalışmanın giriş bölümünde yer verilmiştir.

3.3.1. Banka Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

BKM'den elde edilen banka kartı kullanımına ilişkin veriler 2002M1 döneminden başladığı için, kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de 2002 yılından başlayarak yıllık olarak analize dahil edilmiştir. Banka kartı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi Tablo 22'de görülmektedir. LN_KD(-1) parametresinin işaretinin pozitif olması, bir önceki dönemdeki kayıt dışılık artışının cari dönemdeki kayıt dışılığın 0,70 puan arttırdığını ve kayıt dışılığın kalıcı olduğunu göstermektedir.

Tablo 22'de görüldüğü üzere banka kartı kullanımının 2. polinom katsayısı, istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,0317<0,05$). İlgili katsayı incelendiğinde banka kartı kullanımının kayıt dışı ekonomiyi 2,88 puan azalttığı görülmüştür.

Tablo 22: Banka Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Olasılık Değeri
SABİT	8.173	6.344	0.2451
LN_KD (-1)	0.708***	0.361	0.0977
LN_BANK			
PDL01	5.436	2.096	0.0411
PDL02	-2.886**	1.035	0.0317
PDL03	0.270	0.094	0.0284
INF			
PDL01	0.336	0.119	0.0302
PDL02	-0.141	0.061	0.0599
PDL03	0.012	0.005	0.0622
LN_BANK		INF	
Gecikme / Katsayı	Dağılım	Gecikme / Katsayı	Dağılım
(0) 2.820.654	*	(0) 0.206497	*
(1) 0.747115	*	(1) 0.101189	*
(2) -0.784484	*	(2) 0.020260	*
(3) -1.774.144	*	(3) -0.036289	*
(4) -2.221.865	*	(4) -0.068460	*
(5) -2.127.646	*	(5) -0.076251	*
(6) -1.491.487	*	(6) -0.059663	*
(7) -0.313389	*	(7) -0.018696	*
(8) 1.406.648	*	(8) 0.046650	*
(9) 3.668.625	*	(9) 0.136375	*
		(10) 0.250480	*
R2	0.914748		
Düzeltilmiş R2	0.907644		
DW	1.639.962		

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

3.3.2. Kredi Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

BKM'den elde edilen kredi kartı kullanımına ilişkin veriler 2002M1 döneminden başladığı için, kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de 2002 yılından başlayarak yıllık olarak analize dahil edilmiştir. Kredi kartı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi Tablo 23'te görülmektedir. LN_KD(-1) parametresinin işaretinin pozitif olması, bir önceki dönemdeki kayıt dışılık artışının cari dönemdeki

kayıt dışılığı 0.71 puan arttırdığını ve kayıt dışılığın kalıcı olduğunu göstermektedir.

Tablo 23'te görüldüğü üzere kredi kartı kullanımının 2. polinom katsayısı, istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,0331<0,05$). İlgili katsayı incelendiğinde kredi kartı kullanımının kayıt dışı ekonomiyi 4,80 puan azalttığı görülmüştür.

Tablo 23: Kredi Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Olasılık Değeri
SABİT	-3.943	6.650	0.5749
LN_KD (-1)	0.714**	0.262	0.0348
LN_KREDI			
PDL01	1.067	3.645	0.0263
PDL02	-4.804	1.744	0.0331
PDL03	0.410	0.155	0.0383
INF			
PDL01	0.250	0.225	0.3098
PDL02	-0.252	0.194	0.2410
PDL03	0.046	0.033	0.2080
LN_KREDI		INF	
Gecikme / Katsayı	Dağılım	Gecikme / Katsayı	Dağılım
(0) 6.284638	*	(0) 0.044099	*
(1) 2.711939	*	(1) -0.068574	*
(2) -0.039610	*	(2) -0.087984	*
(3) -1.970009	*	(3) -0.014132	*
(4) -3.079258	*	(4) 0.152984	*
(5) -3.367358	*		
(6) -2.834307	*		
(7) -1.480107	*		
(8) 0.695243	*		
(9) 3.691743	*		
R2	0.918270		
Düzeltilmiş R2	0.911459		
DW	2.898.409		

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

3.3.3. ATM Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

BKM'den elde edilen ATM kullanımına ilişkin veriler 2002M1 döneminden başladığı için, kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de 2002 yılından başlayarak yıllık olarak analize dahil edilmiştir. ATM kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi Tablo 24'te görülmektedir. LN_KD(-1) parametresinin olasılık değeri $0,1508 > 0,10$ olduğundan istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 24'te görüldüğü üzere ATM kullanımının 2. polinom katsayısı, istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,0023 < 0,05$). İlgili katsayı incelendiğinde ATM kullanımının kayıt dışı ekonomiyi 5.15 puan arttırdığı görülmüştür.

Tablo 24: ATM Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Olasılık Değeri
SABİT	2.557*	2.890	0.0001
LN_KD (-1)	-0.226	0.137	0.1508
LN_ATM			
PDL01	-6.037*	1.137	0.0018
PDL02	5.153*	1.016	0.0023
PDL03	-8.557*	1.742	0.0027
INF			
PDL01	0.312	0.120	0.0413
PDL02	-0.212	0.102	0.0840
PDL03	0.033	0.017	0.1096
LN_ATM		INF	
Gecikme / Katsayı	Dağılım	Gecikme / Katsayı	Dağılım
(0) -1.740533	*	(0) 0.132692	*
(1) 8.453101	*	(1) 0.019634	*
(2) 1.719699	*	(2) -0.026892	*
(3) 8.826341	*	(3) -0.006886	*
(4) -1.665885	*	(4) 0.079653	*
R2	0.975051		
Düzeltilmiş R2	0.972972		
DW	2.733228		

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir

3.3.4. POS Cihazı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

BKM'den elde edilen POS kullanımına ilişkin veriler 2002M1 döneminden başladığı için, kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de 2002 yılından başlayarak yıllık olarak analize dahil edilmiştir. POS cihazı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi Tablo 25'te görülmektedir. LN_KD(-1) parametresinin işaretinin pozitif olması, bir önceki dönemdeki kayıt dışılık artışının cari dönemdeki kayıt dışılığı 0.67 puan arttırdığını ve kayıt dışılığın kalıcı olduğunu göstermektedir.

Tablo 25'te görüldüğü üzere POS cihazı kullanımının 2. Polinom katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0,2474>0.05$). Bu nedenle POS cihazı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde anlamlı etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 25: POS Cihazı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Olasılık Değeri
SABİT	6.410	4.855	0.2349
LN_KD (-1)	0.677**	0.205	0.0166
LN_POS			
PDL01	-1.131	1.153	0.3645
PDL02	1.452	1.133	0.2474
PDL03	-3.331	2.256	0.1903
INF			
PDL01	0.270	0.062	0.0048
PDL02	-0,098	0.028	0.0126
PDL03	0.007	0.002	0.0115
LN_POS		INF	
Gecikme / Katsayı	Dağılım	Gecikme / Katsayı	Dağılım
(0) -0.121439	*	(0) 0.179753	*
(1) 4.413825	*	(1) 0.104754	*
(2) 2.286292	*	(2) 0.045730	*
(3) -6.504038	*	(3) 0.002681	*
		(4) -0.024392	*
		(5) -0.035491	*
		(6) -0.030615	*
		(7) -0.009764	*
		(8) 0.027062	*
		(9) 0.079864	*
		(10) 0.148640	*
		(11) 0.233391	*
R2	0.936886		
Düzeltilmiş R2	0.931626		
DW	2.811.282		

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

3.3.5. Mobil Bankacılık Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

TBB'den elde edilen mobil bankacılık kullanımına ilişkin veriler 2011Q1 döneminden başladığı için, kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de 2011 yılından başlayarak yıllık olarak analize dahil edilmiştir. Mobil bankacılık kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi Tablo 26'da görülmektedir.

Tablo 26’da görüldüğü LN_KD(-1) parametresinin olasılık değeri 0,5611>0,10 ve mobil bankacılık kullanımının polinom katsayısı, istatistiksel olarak anlamlı değildir (p=0,4185>0,05). Bu nedenle mobil bankacılık kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde anlamlı etkisi bulunmamaktadır. Ele alınan gözlem sayısının düşük olmasının(mevcut kaynaklardan sağlanan en geniş veri dönemi) bu sonucun nedeni olarak söylenebilir.

Tablo 26: Mobil Bankacılık Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Olasılık Değeri
SABİT	5.667	4.002	0.3914
LN_KD (-1)	-1.396	1.693	0.5611
LN_MOBİL			
PDL01	0.038	0.029	0.4185
İNİF			
PDL01	0.351	0.127	0.2223
LN_MOBİL		İNİF	
Gecikme / Katsayı	Dağılım	Gecikme / Katsayı	Dağılım
0.038753	*	0.351371	*
0.038753	*		
0.038753	*		
R2	0.979145		
Düzeltilmiş R2	0.972193		
DW	3.100.815		

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

3.3.6. İnternet Bankacılığı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

TBB’den elde edilen internet bankacılığı kullanımına ilişkin veriler 2006Q1 döneminden başladığı için, kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de 2006 yılından başlayarak yıllık olarak analize dahil edilmiştir. İnternet bankacılığı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi Tablo 27’de görülmektedir. LN_KD(-1) parametresinin olasılık değeri 0,1199>0,10 olduğundan istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 27’de görüldüğü üzere internet bankacılığı kullanımının 2. polinom katsayısı, istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,0716<0,10). İlgili katsayı

incelendiğinde internet bankacılığı kullanımının kayıt dışı ekonomiyi 2.01 puan azalttığı görülmüştür.

Tablo 27: İnternet Bankacılığı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Olasılık Değeri
SABİT	2.696	0.869	0.0205
LN_KD (-1)	-0.282	0.053	0.1199
LN_INT			
PDL01	1.508	1.714	0.0721
PDL02	-2.017	2.279	0.0716
PDL03	5.429	0.612	0.0715
INF			
PDL01	0.169	0.013	0.0499
PDL02	-0.060	0.002	0.0310
PDL03	0.012	0.000	0.0159
LN_INT		INF	
Gecikme / Katsayı	Dağılım	Gecikme / Katsayı	Dağılım
(0) 0.343679	*	(0) 0.217695	*
(1) -3.538.441	*	(1) 0.239776	*
(2) 3.439.148	*	(2) 0.235950	*
		(3) 0.206217	*
		(4) 0.150578	*
		(5) 0.069031	*
		(6) -0.038421	*
		(7) -0.171781	*
R2	0.999971		
Düzeltilmiş R2	0.999967		
DW	3.237848		

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

3.3.7. Hipotezlerin Kabul / Ret Durumları

Hipotezlerin kabul / ret durumları Tablo 28’de görülmektedir.

Tablo 28: Hipotezlerin Kabul / Ret Durumları

No	Hipotez	Durum
H1.1	Banka kartı kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.	Kabul / Anlamlı
H1.2	Kredi kartı kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.	Kabul / Anlamlı
H1.3	ATM kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını artırır.	Kabul / Anlamlı
H1.4	POS cihazının kullanımı kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.	Ret / Anlamsız
H1.5	İnternet bankacılığı kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.	Kabul / Anlamlı
H1.6	Mobil bankacılık kullanımı, kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltır.	Ret / Anlamsız

MIDAS yöntemi kullanılarak yapılan ekonometrik analiz sonucunda POS cihazı ve mobil bankacılık kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine yönelik ekonometrik analizin istatistiksel olarak anlamlı olmaması nedeniyle hipotezler reddedilmiştir. Banka kartı, kredi kartı ve internet bankacılığı kullanılmasının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan analizin istatistiksel olarak anlamlı olması nedeniyle kayıt dışı ekonominin boyutlarını azalttığı, ATM kullanımı kayıt dışı ekonominin boyutlarını arttırdığı belirlenmiştir.

3.3.8. Bulgular Çerçevesinde Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular, POS cihazı ve mobil bankacılık kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisi olmadığını göstermektedir. Her ne kadar geleneksel bakış açısıyla POS cihazı kullanımının kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı düşüncesi hâkim görüşse de yapılan ekonometrik analiz sonucunda bunun böyle olmadığı belirlenmiştir. Buna karşılık banka kartı, kredi kartı ve internet bankacılığı kullanımının kullanımı ise beklenildiği gibi kayıt dışı

ekonomiyi azalttığı, ATM kullanımının ise gibi kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı görülmüştür.

Banka kartı, kredi kartı kullanımı yıllar itibari ile gerek sosyo ekonomik yapının değişmesi gerek ise kredi kartının doğru kullanılmasına yönelik bilincin artması, banka şubelerinden yapılacak işlemlere göre internet bankacılığından yapılacak işlemlerde kullanıcıya daha az maliyetli olması, finansal okuryazarlığın artması ve banka şubelerine gitmeden kullanıcıya zaman tasarrufu sağlaması nedenlerinden dolayı ve aynı zamanda yapılan tüm işlemlerin bankacılık sistemi içerisinde izinin sürülebilir olması nedeni ile söz konusu değişkenlerin kayıt dışı ekonomiyi azaltıcı etkisi olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, ATM kullanımının kayıt dışı ekonomiyi artırmasıdır. Bilindiği gibi ATM'ler her türlü bankacılık işleminin yapılmasının yanında en yaygın olarak nakit para çekmek ve yatırmak için kullanılmaktadır. ATM kullanımının kayıt dışı ekonomiyi artırdığına yönelik bu bulgu ışığında nakit para kullanımının önüne geçebilmek için ATM sayısının azaltılması önerilmektedir. Buna karşın, Türkiye'nin gerek sosyo-ekonomik ve demografik yapısı gereği gerekse eğitim ve finansal okuryazarlık düzeyinin gelişmekte olan ülkelere nazaran daha aşağı bir seviyede olması sebebi ile ATM kullanımının azaltılmasının reelde pek mümkün olmayacağı kanaati mevcuttur.

SONUÇ

Geçmiş 12. Yüzyıla kadar dayandırılabilen bankalar ve bankacılık faaliyetleri, günümüzde banka ve kredi kartları, internet ve mobil bankacılık, ATM'ler ve pos cihazları gibi modern bankacılık ürünleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu ürünlerin kullanımının en önemli avantajı ise hiç şüphesiz arkasında izler bırakmasıdır. Ekonomik faaliyetler sonucunda bankacılık sistemi üzerinden yürütülen herhangi bir ödeme işlemi bankacılık sistemi üzerinden yapılması durumunda kayıt altına alınabilmekte ve vergi kayıp ve kaçığı önlenmektedir. Ancak ödemelerin nakit olarak yapılması durumunda işlemlerin kayıt altına alınması ve ispat edilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Bu noktada bireylerin vergiye karşı dirençleri etkili olduğu kadar vergi oranlarının yüksekliği ve vergi denetimlerinin eksikliği gibi nedenler de etkili olabilmektedir. Bunların haricinde yüksek enflasyon, ekonomik krizler, nüfus artışı, göç, adaletsiz gelir dağılımı, iş kanunundaki eksiklikler ve siyasal baskılar gibi nedenler de kayıt dışı ekonominin boyutları üzerinde etkili olabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, genel olarak olumsuz çağrışımlar yapsa da toplumda vasıfsız kabul edilen bireylerin de gelir sahibi olmasını sağlaması, mal ve hizmetlerin ucuzlaması ve yoksulluğun azaltılması gibi faydaları da bulunmaktadır. Ancak ne olursa olsun devletlerin vergi kaybı anlamına geldiğinden, devletler tarafından hoş karşılanmamaktadır.

Kayıt dışı ekonomi konusu, gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bir sorundur. Bu nedenle Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 2 yıllık dönemlerde kayıt dışı ekonomi ile mücadele eylem planları yayınlanmaktadır. Bu kapsamda kayıt dışı ile mücadele için gönüllü uyum seviyesinin yükseltilmesi, denetim kapasitesinin , mevzuatın gözden geçirilmesi ve düzenlemeler yapılması, kurumlar arası veri paylaşımının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması GİB tarafından kayıt dışı ekonomi ile mücadelede yapılması gerekenler olarak sıralanmıştır. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının tahmin edilmesi için gerçekleştirilen farklı araştırmalarda da ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin %184'lere kadar vardığı görülmektedir.

Bu çalışmada bankacılık ürünlerinin kullanımının kayıt dışı ekonominin boyutları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Türkiye'deki banka kartı, kredi kartı, ATM ve POS sayısı verileri Bankalararası Kart Merkezi'nden (BKM), internet bankacılığı, mobil bankacılık kullanan aktif müşteri sayısı Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'den alınmıştır. 1971-2016 yıllarına ait kayıt dışı ekonomi büyüklükleri ise Çetintaş ve Vergil'in (2003) ve Güler ve Toparlak'ın (2018) çalışmalarından alınmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre POS cihazı ve mobil bankacılık kullanımlarının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Banka kartı, kredi kartı ve internet bankacılığı kullanımı kayıt dışı ekonominin boyutlarını azaltmakta, ATM kullanımı ise kayıt dışı ekonominin boyutlarını arttırmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgular, oluşturulan hipotezlerin ikisinin reddedildiğini dördünün ise kabul edildiğini göstermektedir. Kredi ve banka kartlarının kullanımının geleneksel olarak ekonomik faaliyetin bankacılık sistemi aracılığı ile yapılması nedeniyle arkasında iz bırakacağı, dolayısıyla ekonomik faaliyetin kayıt altına alınacağı, bu nedenle de kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen bu bulgu, geleneksel bakış açısının doğru olduğunu yansıtmaktadır.

Mobil bankacılık kullanımlarının da benzer şekilde geleneksel olarak kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı düşünülebilir. İnternet bankacılığı ve mobil bankacılık kullanımı, işlemlerin internet ve cep telefonu üzerinden takip kolaylığı getirmesi ve bireylerin bütçelerini görebilmesini sağlaması gibi avantajlara sahip olduğundan, geleneksel bakış açısıyla bu araçların kullanımının işlemlerin nakit para yerine bankacılık sistemi aracılığı ile yapılmasını özendirebileceği düşünülebilir. Buna karşılık yapılan analiz, mobil bankacılık kullanımlarının kayıt dışı ekonominin boyutları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını, internet bankacılığı kullanımının ise kayıt dışı ekonomiyi azalttığını göstermektedir.

ATM kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi incelendiğinde ise ATM kullanımının kayıt dışı ekonomiyi ciddi ölçüde artırdığı görülmüştür. Bilindiği üzere ATM'ler birçok bankacılık işlemi yapılmasının yanında kullanıcıların nakit para yatırımlarına ve çekmelerini de sağlamaktadır. Dolayısıyla ATM'ler, nakit paranın çekilmesini ve buna bağlı olarak da nakit paranın dolaşıma

girmesine aracılık etmektedir. Yani ATM'lerden para çekilmesi, kayıt dışı ekonomiyi artıran bir unsur olan nakit para kullanımını artırıcı bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen bu bulgu, ATM'lerin kayıt dışı ekonomiyi artırdığına yönelik görüşleri desteklemektedir.

Sonuç olarak bankacılık ürünlerinin kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisine yönelik geleneksel bakış açısıyla oluşturulan fikirlerin doğru olduğu, kredi kartı, banka kartı ve internet bankacılığı kullanımlarının kayıt dışı ekonominin boyutlarını azalttığı görülmüştür. ATM kullanımının kayıt dışı ekonomiyi artırdığı, POS cihazı ve mobil bankacılık kullanımının ise kayıt dışı ekonominin boyutlarını etkilemediği görülmüştür. Ayrıca, Türkiye'de uygulanabilirliği pek mümkün gözükmemekle birlikte nakit para kullanımının önüne geçebilmek için; ATM sayısının azaltılması önerilmektedir.

Bu çalışmanın Türkiye'de bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisinin literatürde daha önce çalışılmamış olması ve etkisi varsa bu etkinin ne yönde olduğunu ortaya koyması ve bu etkinin de MIDAS yöntemi ile ölçülmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, G., ve Kesikoğlu, F. (2007). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5).

Akça, H., Ünlükaplan, İ., ve Yurdadoğ, V. (2016). Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Devlet. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2).

Akın, F., ve Karaboğa, K. (2011). Bireysel Müşterilerin Şubesiz Bankacılık Hizmetlerini Kullanma Kararına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Bilecik Örneği. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXX(I).

Aslanoğlu, S. (2008). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(39).

Ay, H. M. (2006). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*(11).

Bağırzade, E. R. (2015). Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması. *International Journal of Economic and Administrative Studies*(14).

Bakkal, M., ve Aksüt, U. (2011). *Türk Bankacılık Sisteminde Elektronik Bankacılık Uygulamaları*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Baldemir, E., Gökalp, M. F., ve Avcı, M. (2005). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modeli ile Tahminlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2).

Başaran, B., Budak, G. S., ve Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2).

Bayrakdaroğlu, A. (2012). Bireylerin İnternet Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Business and Economics Research Journal*, 3(4).

BDDK. (2019). <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

Bilen, A. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(36).

BKM. (2019). <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/> (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

Çalcalı, Ö. (2013). Kamu Maliyetsi Perspektifinden Adam Smith. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(11).

Çelik, E., ve Güney, A. (2017). Kayıt Dışı İstihdam Olgusu ve Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam. *İktisadiyat*, 1(1).

Çetintaş, H., ve Vergil, H. (2003). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1).

Demir, H. İ. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Para İlişkisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Entistüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Doğan, H., ve Burucuoğlu, M. (2018). Tüketicilerin Mobil Bankacılık Hizmet Kalitesi Algıları ve Tekrar Kullanma Niyetleri: Ampirik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4).

DPT. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.

Dumlupınar, S. (2015). *Vergi Denetimlerinin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi: Trabzon İli Örneği*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Durer, S., Çalışkan, A., Akbaş, H., ve Gündoğdu, C. (2009). İnternet Bankacılığını Kullanma Kararını Etkileyen Faktörler: Türk Banka Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1).

Durukan, T., Elibol, H., ve Özhavzalı, M. (2005). Kredi Kartlarındaki Taksit Uygulamasının Tüketicinin Harcama Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(13).

Enste, D. H. (2003). Shadow economy and institutional change in transition countries. *The informal economy in the EU accession countries: size, scope, trends and challenges to the process of EU enlargement*. Sofia.

Erkuş, H., ve Karagöz, K. (2009). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *Maliye Dergisi*(156).

Eroğlu, N. ve. (2012). Türkiye'deki Kurumsal Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığı Kullanım Eğilimlerini Belirleyen Başlıca Faktörler Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi*(2).

Fleming, M., Roman, J., ve Farrel, G. (2000). The shadow economy. *Journal of International Affairs*, 53(2).

Frey, B. S., ve Schneider, F. (2000). Informal and Underground Economy. *Johannes Kepler University of Linz, Department of Economics, Working Paper: 0004*.

Ghysels, E., Santa-Clara, P., & Valkanov, R. (2004). *The MIDAS Touch: Mixed Data Sampling Regression Models*. Anderson Graduate School of Management, UCLA.

GİB. (2019). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2019-2021)*. Bileşen 1: Gönüllü Uyum Seviyesinin Yükseltilmesi (Erişim Tarihi: 23.06.2019).

Gönnetlioğlu, H. (2010). *Kayıtdışı ekonomi: Nedenleri, boyutları ve Türkiye örneği*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gümüş, S., ve Abdürrezzak, İ. (2014). *Bankacılık Hizmetlerinin Pazarlanması ve Satış Gücü*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Hazar, A., ve Babuşcu, Ş. (2016). *Genel Bankacılık Bilgileri*. Ankara: Akademi Consulting.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). *Yıllık Ekonomik Rapor 2018*. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/10/YILLIK-EKONOM%C4%B0K-RAPOR-2018-e.pdf> adresinden alındı.

İkiz, S. A. (2000). *Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

İldız, E. (2013). *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*. TBB.

İlgın, Y. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutu*. Ankara: DPT Yayın No: 2492.

İlgın, Y. (2005). *Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum*. *Planlama Dergisi*.

Işık, N., ve Acar, M. (2003). *Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme*. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(21).

Karamustafa, K., ve Biçkes, D. M. (2003). Kredi Kartı Sahip ve Kullanıcılarının Kredi Kartı Kullanımlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15).

Karanfil, F., ve Özkaya, A. (2007). Estimation of Real GDP and Unrecorded Economy in Turkey Based on Environmental Data. *Energy Policy*(35).

Karatay, Ö. (2009). *Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, F. (2017). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Kaya, F., ve Arslan, T. R. (2016). İnternet Bankacılığında Müşterilerin Banka Tercihlerine Etki Eden Faktörler: Bolu İlinde Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15).

Kemal, M. A. (2007). Fresh Assessment of the Underground Economy and Tax Evasion in Pakistan: Causes, Consequences, and Linkages with the Formal Economy. *MPRA Paper No. 2226*.

Kendirli, S., Akgün, Z., ve Kendirli, H. Ç. (2017). Bireysel Finansman Aracı Olarak Kredi Kartı ve Kullanımına Yönelik Kayseri ve Yozgat İllerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1).

Keskin, S. (2017). *İnternet Bankacılığında Tüketici Motivasyonunun Davranışsal Etkileri: Ampirik Bir Çalışma*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Kırcı, N. (2006). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kirçova, İ. (2007). *Kredi Kartı Kullanımının Tüketici Alışkanlıklarına ve Alışverişlerin Yer, Zaman ve Marka Tercihlerine Etkisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Korkmaz, S., ve Gövdeli, Y. E. (2004). Türk Bankacılığında Alternatif Dağıtım Kanalları ve Ürünleri ile Bunların Gelişiminde ve Pazarlanmasında Eğitimin Önemi. *Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*(15).

Lemieux, P. (2007). The Underground Economy Causes, Extent, Approaches. *Montreal Economic Institute Research Papers*.
http://www.iedm.org/files/cdr_nov07_en.pdf (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

Marka Koruma Grubu (2017). 21. Yüzyılın Sorunu Kaçak Taklit ve Sahte Ürünlerin Ticareti.
http://www.markakorunagrubu.org/assets/dokuman/21_YUZYILIN_SORUNU_KACAK_TAKLIT_VE_SAHTE_URUNLERIN_TI%CC%87CARETI.pdf
(Erişim Tarihi: 24.08.2019).

Mirus, R., ve Roger, S. S. (1997). Canada's Undergorund Economy: Measurement and Implications. *The Underground Economy: Global Evidence of its Size and Impact*(5).

Okumuş, A., Bozbay, Z., ve Dağlı, R. M. (2010). Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(36).

Öğünç, F., ve Yılmaz, G. (2000). Estimating the Underground Economy in Turkey. *The Central Bank of the Republic of Turkey Discussion Paper*.

Önder, M. (2012). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Mesleki Yeterlilik Tezi.

Öztürk, A., ve Güven, Ö. F. (2014). *Bankacılık ve Sigortacılıkta Pazarlama*. İstanbul: Beta Yayınları.

Pala, E., ve Kartal, B. (2010). Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığı ile İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Pilot Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2).

Parasız, İ. (2013). *Türkiye'de ve Dünya'da Bankacılık*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Saraç, T. B. (2012). Kayıt Dışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği (2000/1-2011/2). *Sosyoekonomi*(2).

Sarıkaya, H. E. (2007). *Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümete Etkisi: Türkiye Örneği (1980-2005)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sarı, M. A. (2002). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *TBB Bankacılar Dergisi*(41).

Savaşan, F., ve Altındemir, M. E. (2007). Corruption and Hidden Economy: Letting the Fingertips Tell The Story. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*(7).

Schneider, F., ve Enste, D. H. (2000). Shadow economies: size, causes, and consequences. *Journal of economic literature*, 38(1).

Şahin, V. (2009). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Ahlakı Etkileşimi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TBB. (2009). *Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması*. İstanbul: TBB Yayınları.

TBB. (2019). https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Dijital,_Internet_ve_Mobil_Bankacilik_Istatistikleri/3754.

TBB. (2019). <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>.

Tecim, B. A. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tütün Ekspertleri Derneği (2018). Tütün Raporu. http://tutunekspert.org.tr/files/sidebar/Tutun_Raporu__2018.pdf (Erişim Tarihi: 24.08.2019).

Tütüncü, A., ve Zengin, H. (2016). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutunun Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2).

Us, V. (2004). Kayıt dışı Ekoonmi Tahmin Yöntemi Önerisi: Türkiye Örneği. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*.

Usta, R. (2005). Tüketicilerin İnternet Bankacılığını Kullanmama Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2).

Ünal, S., Düğer, Y. S., ve Söylemez, C. (2015). Ekonomi Okuryazarlığı ve Kredi Kartı Tutumunun Rasyonel Kredi Kartı Kullanımına Etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı MYO Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1).

Voicu, C. (2012). Underground"Economy Nature--Conceptual Status.". *Theoretical and Applied Economics*, 19(3).

WEB1. (2019). Danimarka'da nakit para ile alışveriş dönemi sona eriyor. <https://www.cnnturk.com/dunya/danimarkada-nakit-para-ile-alisveris-donemi-sona-eriyor> (Erişim Tarihi: 24.06.2019).

WEB2. (2019). İsvec ilk nakitsiz İskandinav toplumu olmaya hazırlanıyor. <https://fintechistanbul.org/2017/10/05/isvec-ilk-nakitsiz-iskandinav-toplumu-olmaya-hazirlaniyor/> (Erişim Tarihi: 24. 06. 2019).

Yavuz, A. E., ve Babuşçu, Ş. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Penetrasyon; İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık Ürünlerindeki Penetrasyonun Analizi. *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1).

Yeniçağ (2018). Kaçak akaryakıtta korkutan tablo. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kacak-akaryakitta-korkutan-tablo-206052h.htm> (Erişim Tarihi: 24.08.2019).

Yıldırım, D. Ç., ve Çevik, E. İ. (2018). *Para Bankacılık ve Finansal Sistem*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Yıldız, Z., ve Yıldız, S. (2017). Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında, Dünya Ve Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam, Terhaneler ve Çocuk İşçiler. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32).